

---

adhyAtmarAmAyaNe uttarakANDam

——
अध्यात्मरामायणे उत्तरकाण्डम्

——
Document Information

Text title : adhyAtma rAmAyaNa uttara kANDa

File name : adhyaatmaRamuttara.itx

Category : adhyAtmarAmAyaNa, raama, vyAsa

Location : doc_raama

Author : Shri Veda Vyas

Transliterated by : Vishwas Bhide vishwas underscore bhide at yahoo.com

Proofread by : Vishwas Bhide, PSA Easwaran, ahimsasoldier

Latest update : June 20, 2005, April 4, 2015

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

October 19, 2024

sanskritdocuments.org

अध्यात्मरामायणे उत्तरकाण्डम्

॥ प्रथमः सर्गः ॥

श्रीमलादेव उवाच ।

जयति रघुवंशतिलकः कौसल्यालुट्टयनन्दनो रामः ।
दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुण्डरीकाक्षः ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच ।

अथ रामः किमकरोत्कौसल्यानन्दवर्धनः ।
उत्वा मृधे रावणानीन् राक्षसान् भीमविक्रमः ॥ २ ॥

अभिषिक्तस्त्वयोध्यायां सीतया सः सः राघवः ।
मायामानुषतां प्राप्य कति वर्षाणि भूतले ॥ ३ ॥

स्थितवान् वीलयाम् देवः परमात्मा सनातनः ।
अत्यजन्मानुषं लोकं कथमन्ते रघूद्रुः ॥ ४ ॥

अेतदाप्याह्नि भगवन् श्रद्धत्या मम प्रभो ।
कथापीयूषमास्वाद्य तृष्णा मेऽतीव वर्धते ।
रामयन्द्रस्य भगवन् भ्रूढि विस्तरशः कथाम् ॥ ५ ॥

श्रीमलादेव उवाच ।

राक्षसानां वधं कृत्वा राज्ञे राम उपस्थिते ।
आययुर्मुनयः सर्वे श्रीराममभिवन्धितुम् ॥ ६ ॥

विश्वामित्रोऽसितः कण्वो दुर्वासा भृगुरङ्गिराः ।
कश्यपो वामदेवोऽत्रिस्तथा सप्तर्षयोऽमलाः ॥ ७ ॥

अगस्त्यः सः शिष्यैश्च मुनिभिः सङ्घितोऽभ्यगात् ।
द्वारमासाद्य रामस्य द्वारपालमथाब्रवीत् ॥ ८ ॥

भ्रूढि रामाय मुनयः समागत्य बहिःस्थिताः ।

अगस्त्यप्रमुखाः सर्वे आशीर्भिरभिनन्दितुम् ॥ ८ ॥

प्रतीहारस्ततो राममगस्त्यवयनाद् द्रुतम् ।

नमस्कृत्याभ्रवीद्भाङ्ग्यं विनयावनतः प्रभुम् ॥ १० ॥

कृताञ्जलिरुवायेदमगरत्यो मुनिभिः सः ।

देव त्वद्दर्शनायै प्राप्नो बहिरुपस्थितः ॥ ११ ॥

तमुवाय द्वारपालं प्रवेशाय यथासुभम् ।

पूजिता विविशुर्वेश्म नानारत्नविभूषितम् ॥ १२ ॥

दृष्ट्वा रामो मुनीन् शीघ्रं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।

पाद्यार्घ्याद्विभिरापूज्य गां निवेद्य यथाविधि ॥ १३ ॥

नत्वा तेभ्यो ददौ दिव्यान्यासनानि यथार्हतः ।

उपविष्टा प्रवृष्टाश्च मुनयो रामपूजिताः ॥ १४ ॥

सम्पृष्टकुशलाः सर्वे रामं कुशलमब्रुवन् ।

कुशलं ते मडाबाढो सर्वत्र रघुनन्दन ॥ १५ ॥

द्विष्टयेदानीं प्रपश्यामो हतशत्रुमरिन्दम ।

न हि भारः स ते राम रावणो राक्षसेश्वरः ॥ १६ ॥

सधनुस्त्वं हि लोकांस्त्रीन् विजेतुं शक्त्येव हि ।

द्विष्टया त्वया हताः सर्वे राक्षसा रावणाद्यः ॥ १७ ॥

सख्यमेतन्मडाबाढो रावणस्य निर्भर्षणम् ।

असख्यमेतत्सम्प्राप्तं रावणैर्यन्निषूदनम् ॥ १८ ॥

अन्तकप्रतिभाः सर्वे कुम्भकर्षाद्यो मृषे ।

अन्तकप्रतिमैर्बाणैर्हतास्ते रघुसत्तम ॥ १९ ॥

दत्ता येयं त्वयास्माकं पुरा ख्यमयदक्षिणा ।

हत्वा रक्षोगणान् सङ्घ्ये कृतकृत्योऽथ जिवसि ॥ २० ॥

श्रुत्वा तु भाषितं तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ।

विस्मयं परमं गत्वा रामः प्राञ्जलिरभ्रवीत् ॥ २१ ॥

रावणादीनतिक्रम्य कुम्भकर्षाद्विराक्षसान् ।

त्रिलोकजयिनो हित्वा किं प्रशंसथ रावणित् ॥ २२ ॥

ततस्तद्भयं श्रुत्वा राघवस्य मलात्मनः ।
 कुम्भयोनिर्मलातेजा रामं प्रीत्या वयोऽब्रवीत् ॥ २३ ॥
 शृणु राम यथा वृत्तं रावणे रावणस्य य ।
 जन्म कर्म वरादानं सङ्क्षेपाद्भदतो मम ॥ २४ ॥
 पुरा कृतयुगे राम पुलस्त्यो ब्रह्मणः सुतः ।
 तपस्तप्तुं गतो विद्वान् मेरोः पार्श्वं मलामतिः ॥ २५ ॥
 तृणान्दोरान्मृगैः सौ न्यवसन्मुनिपुङ्गवः ।
 तपस्तेपे मलातेजाः स्वाध्यायनिरतः सदा ॥ २६ ॥
 तत्राश्रमे मलारभ्ये देवगन्धर्वकन्यकाः ।
 गायन्त्यो ननृतुस्तत्र लसन्त्यो वाद्यन्ति य ॥ २७ ॥
 पुलस्त्यस्य तपोविघ्नं यदुः सर्वा अनिन्दिताः ।
 ततः क्रुद्धो मलातेजा व्याजहार वयो मलत् ॥ २८ ॥
 या मे दृष्टिपथं गच्छेत्सा गर्भं धारयिष्यति ।
 ताः सर्वाः शापसंवित्रा न तं देशं प्रयत्नमुः ॥ २९ ॥
 तृणान्दोरान्मुनिराजर्षेः कन्या तत्राशृणोद्वयः ।
 विचयार मुनेरग्रे निर्भया तं प्रपश्यती ॥ ३० ॥
 बभूव पाण्डुरतनुर्व्यञ्जितान्तःशरीरजा ।
 दृष्ट्वा सा देहवैवर्ण्यं भीता पितरमन्वगात् ॥ ३१ ॥
 तृणान्दोरान्मुनिराजर्षिरमितधुतिः ।
 ध्यात्वा मुनिकृतं सर्वमवैद्विज्ञानयक्षुषा ॥ ३२ ॥
 तां कन्यां मुनिवर्याय पुलस्त्याय ददौ पिता ।
 तां प्रगृह्याब्रवीत्कन्यां बाढमित्येव स द्विजः ॥ ३३ ॥
 शुश्रूषाणपरां दृष्ट्वा मुनिः प्रीतोऽब्रवीद्वयः ।
 दास्यामि पुत्रमेकं ते उभयोर्वंशवर्धनम् ॥ ३४ ॥
 ततः प्रासूत सा पुत्रं पुलस्त्याल्लोकविश्रुतम् ।
 विश्रवा षति विष्यातः पौलस्त्यो ब्रह्मविन्मुनिः ॥ ३५ ॥
 तस्य शीलादिकं दृष्ट्वा भरद्वाजो मलामुनिः ।
 भार्यार्थं स्वां दृष्टितरं ददौ विश्रवसे मुदा ॥ ३६ ॥

तस्यां तु पुत्रः सञ्जज्ञे पौलस्त्याल्लोकसम्मतः ।
 पितृतुल्यो वैश्रवाणो ब्रह्मणो यानुमोदितः ॥ ३७ ॥
 ददौ तत्तपसा तुष्टो ब्रह्मा तस्मै वरं शुभम् ।
 मनोऽभिलषितं तस्य धनेशत्वमभ्युदितम् ॥ ३८ ॥
 ततो लब्धवरः सोऽपि पितरं द्रष्टुमागतः ।
 पुष्पकेण धनाध्यक्षो ब्रह्मदत्तेन भास्वता ॥ ३९ ॥
 नमस्कृत्याथ पितरं निवेद्य तपसः कृतम् ।
 प्राड मे भगवान् ब्रह्मा दत्त्वा वरमनिन्दितम् ॥ ४० ॥
 निवासाय न मे स्थानं दत्तवान् परमेश्वरः ।
 ब्रूहि मे नियतं स्थानं हिंसा यत्र न कस्यचित् ॥ ४१ ॥
 विश्रवा अपि तं प्राड लङ्घानाम पुरी शुभा ।
 राक्षसानां निवासाय निर्मिता विश्वकर्मणा ॥ ४२ ॥
 त्यङ्त्वा विष्णुभयाद्दैत्या विविशुस्ते रसातलम् ।
 सा पुरी दृष्प्रधर्षान्धैर्मध्येसागरमास्थिता ॥ ४३ ॥
 तत्र वासाय गच्छ त्वं नान्यैः साधिष्ठिता पुरा ।
 पित्रादिष्टस्त्वसौ गत्वा तां पुरीं धनदोऽविशत् ॥ ४४ ॥
 स तत्र सुचिरं कालमुवास पितृसम्मतः ।
 कस्यचित्त्वथ कालस्य सुमाली नाम राक्षसः ॥ ४५ ॥
 रसातलान्मर्त्यलोकं ययार पिशिताशनः ।
 गृहीत्वा तनयां कन्यां साक्षाद्देवीमिव श्रियम् ॥ ४६ ॥
 अपश्यद्गुणदं देवं यरन्तं पुष्पकेण सः ।
 छिताय चिन्तयामास राक्षसानां मडामनाः ॥ ४७ ॥
 उवाच तनयां तत्र कैकसीं नाम नामतः ।
 वत्से विवालकालस्ते यौवनं यातिवर्तते ॥ ४८ ॥
 प्रत्याप्यानाथ्य भीतैस्त्वं न वरैर्गृह्यसे शुभे ।
 सा त्वं वरय भद्रं ते मुनिं ब्रह्मकुलोद्भवम् ॥ ४९ ॥
 स्वयमेव ततः पुत्रा भविष्यन्ति मडाभवाः ।

ઈદૃશાઃ સર્વશોભાઢ્યા ધનદેન સમાઃ શુભે ॥ ૫૦ ॥
 તથેતિ સાડ્ડશ્રમં ગત્વા મુનેરગ્રે વ્યવસ્થિતા ।
 લિખન્તી ભુવમગ્રેણ પાદેનાધોમુખી સ્થિતા ॥ ૫૧ ॥
 તામપૃચ્છન્મુનિઃ કા ત્વં કન્યાડસિ વરવર્ણિનિ ।
 સાબ્રવીત્પ્રાગ્જલિર્બ્રહ્મન્ ધ્યાનેન જ્ઞાતુમર્હસિ ॥ ૫૨ ॥
 તતો ધ્યાત્વા મુનિઃ સર્વ જ્ઞાત્વા તાં પ્રત્યભાષત ।
 જ્ઞાતં તવાભિલષિતં મતઃ પુત્રાનભીપ્સસિ ॥ ૫૩ ॥
 દારુણાયાં તુ વેલાયામાગતાસિ સુમધ્યમે ।
 અતસ્તે દારુણૌ પુત્રૌ રાક્ષસૌ સમ્ભવિષ્યતઃ ॥ ૫૪ ॥
 સાબ્રવીન્મુનિશાર્દૂલ ત્વત્તોડધ્યેવંવિધૌ સુતૌ ।
 તામાહ પશ્ચિમો યસ્તે ભવિષ્યતિ મહામતિઃ ॥ ૫૫ ॥
 મહાભાગવતઃ શ્રીમાન્ રામભક્ત્યેકતત્પરઃ ।
 ઇત્યુક્તા સા તથા કાલે સુષુપ્તે દશકન્ધરમ્ ॥ ૫૬ ॥
 રાવણં વિંશતિભુજં દશશીર્ષં સુદારુણમ્ ।
 તદ્રક્ષોજાતમાત્રેણ ચચાલ ચ વસુન્ધરા ॥ ૫૭ ॥
 બભૂવુર્નાશહેતૂનિ નિમિત્તાન્યખિલાન્યપિ ।
 કુમ્ભકર્ણસ્તતો જાતો મહાપર્વતસન્નિભઃ ॥ ૫૮ ॥
 તતઃ શૂર્પણખા નામ જાતા રાવણસોદરી ।
 તતો વિભીષણો જાતઃ શાન્તાત્મા સૌમ્યદર્શનઃ ॥ ૫૯ ॥
 સ્વાધ્યાયી નિયતાહારો નિત્યકર્મપરાયણઃ ।
 કુમ્ભકર્ણસ્તુ દુષ્ટાત્મા દ્વિજાન્ સન્તુષ્ટયેતસઃ ॥ ૬૦ ॥
 ભક્ષયન્ૃષિસડ્ઘાંશ્ચ વિચચારાતિદારુણઃ ।
 રાવણોડપિ મહાસત્ત્વો લોકાનાં ભયદાયકઃ ।
 વવૃષે લોકનાશાય હ્યામયો દેહિનામિવ ॥ ૬૧ ॥
 રામ ત્વં સકલાન્તરસ્થમભિતો જાનાસિ વિજ્ઞાનદૃઢ્
 સાક્ષી સર્વહૃદિ સ્થિતો હિ પરમો નિત્યોદિતો નિર્મલઃ ।
 ત્વં લીલામનુજાકૃતિઃ સ્વમહિમન્ માયાગુણૈર્નાજ્યસે
 લીલાર્થં પ્રતિચોદિતોડઘ ભવતા વક્ષ્યામિ રક્ષોદ્ભવમ્ ॥ ૬૨ ॥

जानामि डेवलमनन्तमचिन्त्यशक्तिं

चिन्मात्रमक्षरमजं विदित्वात्मतत्त्वम् ।

त्वां राम गूढनिजरूपमनुप्रवृत्तो

मूढोऽप्यहं भवदनुग्रहतश्चरामि ॥ ६३ ॥

येवं वदन्तमिनवंशपवित्रकीर्तिः

कुम्भोद्भवं रघुपतिः प्रदसन् ब्रह्मणे ।

मायाश्रितं सकलमेतदनन्यकत्वात्

मत्कीर्तनं जगति पापहरं निर्बोध ॥ ६४ ॥

एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे

प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ द्वितीय सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच ।

श्रीरामवचनं श्रुत्वा परमानन्दनिर्भरः ।

मुनिः प्रोवाच सद्यसि सर्वेषां तत्र शृण्वताम् ॥ १ ॥

अथ वित्तेश्वरो देवस्तत्र कालेन डेनयित् ।

आययौ पुष्यकाण्डः पितरं द्रष्टुमञ्जसा ॥ २ ॥

दृष्ट्वा तं कैकसी तत्र आजमानं महौजसम् ।

राक्षसी पुत्रसामीप्यं गत्वा रावणमब्रवीत् ॥ ३ ॥

पुत्र पश्य धनाध्यक्षं ज्वलन्तं स्वेन तेजसा ।

त्वमप्येवं यथा भूयास्तथा यत्नं कुरु प्रभो ॥ ४ ॥

तश्श्रुत्वा रावणो रोषात् प्रतिज्ञामकरोद्द्रुतम् ।

धनदेन समो वापि ङ्यधिको वाचिरेण तु ॥ ५ ॥

भविष्याभ्यम्भ मां पश्य सन्तापं त्यज सुव्रते ।

एत्युक्त्वा दृष्टरं कर्तुं तपः स दशकन्धरः ॥ ६ ॥

अगमत्सुलसिद्ध्यर्थं गोकर्णं तु सडानुजः ।

स्वं स्वं नियममास्थाय भ्रातरस्ते तपो महत् ॥ ७ ॥

आस्थिता दृष्टरं घोरं सर्वलोकैकतापनम् ।
 दशवर्षसहस्राणि कुम्भकर्णोऽकरोत्तपः ॥ ८ ॥
 विभीषणोऽपि धर्मात्मा सत्यधर्मपरायणः ।
 पञ्चवर्षसहस्राणि पाटैर्नैकेन तस्थिवान् ॥ ९ ॥
 दिव्यवर्षसहस्रं तु निराडारो दशाननः ।
 पूर्णो वर्षसहस्रे तु शीर्षमग्नौ जुडाव सः ।
 अयं वर्षसहस्राणि नव तस्यातिथकमुः ॥ १० ॥
 अथ वर्षसहस्रं तु दशमे दशमं शिरः ।
 छेत्तुकामस्य धर्मात्मा प्राप्तश्चाथ प्रजापतिः ।
 वत्स वत्स दशग्रीव प्रीतोऽस्मीत्यव्यभाषत ॥ ११ ॥
 वरं वरय दास्यामि यत्ते मनसि काङ्क्षितम् ।
 दशग्रीवोऽपि तच्छ्रुत्वा प्रदृष्टेनान्तरात्मना ॥ १२ ॥
 अमरत्वं वृणोमीश वरदो यद्वि मे भवान् ।
 सुपर्णनागयक्षाणां देवतानां तथासुरैः ।
 अवध्यत्वं तु मे देहि तृणभूता हि मानुषाः ॥ १३ ॥
 तथास्त्विति प्रजाध्यक्षः पुनराह दशाननम् ।
 अग्नौ हुतानि शीर्षाणि यानि तेऽसुरपुङ्गव ॥ १४ ॥
 भविष्यन्ति यथापूर्वमक्षयाणि य सत्तम ॥ १५ ॥
 अवेमुक्त्वा ततो राम दशग्रीवं प्रजापतिः ।
 विभीषणमुवाचेऽहं प्रणतं भक्तवत्सलः ॥ १६ ॥
 विभीषण त्वया वत्स कृतं धर्मार्थमुत्तमम् ।
 तपस्ततो वरं वत्स वृणीष्वामिमतं हितम् ॥ १७ ॥
 विभीषणोऽपि तं नत्वा प्राञ्जलिविडम्ब्रवीत् ।
 देव मे सर्वदा बुद्धिर्धर्मं तिष्ठतु शाश्वती ।
 मा रोचयत्वधर्मं मे बुद्धिः सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥
 ततः प्रजापतिः प्रीतो विभीषणमथाब्रवीत् ।
 वत्स त्वं धर्मशीलोऽसि तथैव य भविष्यसि ॥ १९ ॥

अयाचितोऽपि ते दास्ये ऽयमस्त्वं विभीषण ।

कुम्भकर्णमथोवाय वरं वरय सुप्रत ॥ २० ॥

वाण्या व्याभोऽथ तं प्राड कुम्भकर्णः पितामहम् ।

स्वस्थामि देव षण्मासान् दिनमेकं तु भोजनम् ॥ २१ ॥

येवमस्त्विति तं प्राड ब्रह्मा दृष्ट्वा दिवोकसः ।

सरस्वती य तद्द्रव्यत्रिर्गता प्रयथौ दिवम् ॥ २२ ॥

कुम्भकर्णस्तु दृष्टात्मा चिन्तयामास द्युम्भितः ।

अनभिप्रेतमेवास्थार्त्विं निर्गतमहो विधिः ॥ २३ ॥

सुमाली वरलब्धांस्तान् ज्ञात्वा पौत्रान् निशाचरान् ।

पातावान्निर्भयः प्रायात् प्रहस्तादिभिरन्वितः ॥ २४ ॥

दशग्रीवं परिष्वज्य वयनं येदमब्रवीत् ।

दिष्ट्या ते पुत्र संवृत्तो वाञ्छितो मे मनोरथः ॥ २५ ॥

यद्भयास्य वयं लङ्गां त्यक्त्वा याता रसातलम् ।

तद्गतं नो मलाभाहो महद्विषणुकृतं भयम् ॥ २६ ॥

अस्माभिः पूर्वमुषिता लङ्गेयं धनदेन ते ।

भ्रात्राकान्तामिदानीं त्वं प्रत्यानेतुमिडाडसि ॥ २७ ॥

साम्ना वाथ बलेनापि राज्ञां बन्धुः कुतः सुदुत् ।

धृत्युक्तो रावणः प्राड नार्हस्येवं प्रभाषितुम् ॥ २८ ॥

वित्तेशो गुरुरस्माकमेवं श्रुत्वा तमब्रवीत् ।

प्रहस्तः प्रश्रितं वाक्यं रावणं दशकन्धरम् ॥ २९ ॥

शृणु रावण यत्नेन नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ।

नाधीता राजधर्मास्ते नीतिशास्त्रं तथैव य ॥ ३० ॥

शूराणां न हि सौभ्रात्रं शृणु मे वदतः प्रभो ।

कश्यपस्य सुता देवा राक्षसाश्च मलाभवाः ॥ ३१ ॥

परस्परमयुध्यन्त त्यक्त्वा सौहृदमायुधैः ।

नैवेदानीन्तनं राजन् वैरं देवैरनुष्ठितम् ॥ ३२ ॥

प्रहस्तस्य वयः श्रुत्वा दशग्रीवो दुरात्मनः ।

तथेति ङोघताम्राक्षस्त्रिङ्कटायवमन्वगात् ॥ ३३ ॥

दूतं प्रहस्तं सम्प्रेष्य निष्कास्य धनदंश्चरम् ।
लङ्कामाक्रम्य सशिवै राक्षसैः सुभमास्थितः ॥ ३४ ॥

धनदः पितृवाक्येन त्यक्त्वा लङ्कां मलयशः ।
गत्वा डैलासशिभरं तपसातोषयच्छिवम् ॥ ३५ ॥

तेन सभ्यमनुप्राप्य तेनैव परिपालितः ।
अलकां नगरीं तत्र निर्ममे विश्वकर्माणा ॥ ३६ ॥

द्विक्पालत्वं यकारात्र शिवेन परिपालितः ।
रावणो राक्षसैः सार्धमभिषिक्तः सडानुजैः ॥ ३७ ॥

राज्यं यकारासुराणां त्रिलोकीं बाधयन् भवः ।
भगिनीं कालभञ्जय ददौ विकटरूपिणीम् ॥ ३८ ॥

विद्युज्जिह्वाय नाम्नासौ मलामायी निशाचरः ।
ततो मयो विश्वकर्मा राक्षसानां दितेः सुतः ॥ ३९ ॥

सुतां मन्दोदरीं नाम्ना ददौ लोकेकसुन्दरीम् ।
रावणाय पुनः शक्तिममोघां प्रीतमानसः ॥ ४० ॥

वैरोचनस्य दौहित्रीं वृत्रज्वालेति विश्रुताम् ।
स्वयन्दत्तामुद्वल्लुम्भकर्णाय रावणः ॥ ४१ ॥

गन्धर्वराजस्य सुतां शैलूषस्य मलात्मनः ।
विभीषणस्य भार्यार्थं धर्मज्ञां समुदावहत् ॥ ४२ ॥

सरमां नाम सुभगां सर्वलक्षणसंयुताम् ।
ततो मन्दोदरी पुत्रं मेघनादमञ्जुनत् ॥ ४३ ॥

जातमात्रस्तु यो नादं मेघवत्प्रभुमोच ह ।
ततः सर्वेऽब्रुवन्मेघनादोऽयमिति यासकृत् ॥ ४४ ॥

कुम्भकर्णस्ततः प्राह निद्रा मां बाधते प्रभो ।
ततश्च कारयामास गुहां दीर्घां सुविस्तराम् ॥ ४५ ॥

तत्र सुष्याप मूढात्मा कुम्भकर्णो विघूर्णितः ।
निद्रिते कुम्भकर्णे तु रावणो लोकरावणः ॥ ४६ ॥

ब्राह्मणान् ऋषिमुष्यांश्च देवदानवकिन्नरान् ।

देवश्रियो मनुष्यांश्च निजघ्ने समलोऽरगान् ॥ ४७ ॥
 धनदोऽपि ततः श्रुत्वा रावणस्याकम् प्रभुः ।
 अधर्मं मा कुरुष्वेति दूतवाक्यैर्न्यवारयत् ॥ ४८ ॥
 ततः क्रुद्धो दशग्रीवो जगाम धनदालयम् ।
 विनिर्जित्य घनाध्यक्षं जहारीत्तमपुष्पकम् ॥ ४९ ॥
 ततो यमं च वरुणं निर्जित्य समरेऽसुरः ।
 स्वर्गलोकमगात्तुर्णां देवराजजिघांसया ॥ ५० ॥
 ततोऽभवन्मलदुष्टमिन्द्रेण सल दैवतैः ।
 ततो रावणमभ्येत्य बभन्ध त्रिदशेश्वरः ॥ ५१ ॥
 तश्श्रुत्वा सलसागत्य मेघनादः प्रतापवन् ।
 कृत्वा घोरे मलदुष्टं जित्वा त्रिदशपुङ्गवान् ॥ ५२ ॥
 छन्दं गृहीत्वा बध्वासौ मेघनादो मलाबलः ।
 मोचयित्वा तु पितरे गृहीत्वेन्द्रं ययौ पुरम् ॥ ५३ ॥
 ब्रह्मा तु मोचयामास देवेन्द्रं मेघनादतः ।
 दत्त्वा वरान् अदुस्तस्मै ब्रह्मा स्वभवनं ययौ ॥ ५४ ॥
 रावणो विजयी लोकान् सर्वान् जित्वा कमेण तु ।
 कैलासं तोलयामास बाहुभिः परिघोपमैः ॥ ५५ ॥
 तत्र नन्दीश्वरेणैवं शमोऽयं राक्षसेश्वरः ।
 वानरैर्मानुषैश्चैव नाशं गच्छेति कोपिना ॥ ५६ ॥
 शमोऽप्यगणयन् वाक्यं ययौ डैलयपत्तनम् ।
 तेन बद्धो दशग्रीवः पुलस्त्येन विमोक्षितः ॥ ५७ ॥
 ततोऽतिबलमासाद्य जिघांसुर्दुरिपुङ्गवम् ।
 धृतस्तेनैव कक्षेण वालिना दशकन्धरः ॥ ५८ ॥
 भ्रामयित्वा तु यतुरः समुद्रान् रावणं हरिः ।
 विसर्जयामास ततस्तेन सप्यं यकार सः ॥ ५९ ॥
 रावणः परमप्रीत अवेवं लोकान् मलाबलः ।
 यकार स्ववशे राम बुभुजे स्वयमेव तान् ॥ ६० ॥

એવમ્પ્રભાવો રાજેન્દ્ર દશગ્રીવઃ સહેન્દ્રજિત્ ।
 ત્વયા વિનિહતઃ સહ્યે રાવણો લોકરાવણઃ ॥ ૬૧ ॥
 મેઘનાદશ્ચ નિહતો લક્ષ્મણેન મહાત્મના ।
 કુમ્ભકર્ણાશ્ચ નિહતસ્ત્વયા પર્વતસન્નિભઃ ॥ ૬૨ ॥
 ભવાન્નારાયણઃ સાક્ષાજ્જગતામાદિકૃદ્ધિભુઃ ।
 ત્વત્સ્વરૂપમિદં સર્વં જગત્સ્થાવરજડ્ગમમ્ ॥ ૬૩ ॥
 ત્વન્નાભિકમલોત્પન્નો બ્રહ્મા લોકપિતામહઃ ।
 અગ્નિસ્તે મુખતો જાતો વાચા સહ રઘૂત્તમ ॥ ૬૪ ॥
 બાહુભ્યાં લોકપાલૌઘાશ્ચક્ષુભ્યાં ચન્દ્રભાસ્કરૌ ।
 દિશશ્ચ વિદિશશ્ચૈવ કર્ણાભ્યાં તે સમુત્થિતાઃ ॥ ૬૫ ॥
 ઘ્રાણાત્પ્રાણઃ સમુત્પન્નશ્ચાશ્ચિનો દેવસત્તમૌ ।
 જડ્ઘાજાનૂરુજઘનાદ્ભુવર્લોકાદયોઽભવન્ ॥ ૬૬ ॥
 કુક્ષિદેશાત્સમુત્પન્નાશ્ચત્વારઃ સાગરા હરે ।
 સ્તનાભ્યામિન્દ્રવરુણૌ વાલખિલ્યાશ્ચ રેતસઃ ॥ ૬૭ ॥
 મેઢ્ઢાદામો ગુદાન્મૃત્યુર્મન્યો રુદ્રસ્ત્રિલોચનઃ ।
 અસ્થિભ્યઃ પર્વતા જાતાઃ કેશેભ્યો મેઘસંહતિઃ ॥ ૬૮ ॥
 ઓષધ્યસ્તવ રોમેભ્યો નખેભ્યશ્ચ ખરાદયઃ ।
 ત્વં વિશ્વરૂપઃ પુરુષો માયાશક્તિસમન્વિતઃ ॥ ૬૯ ॥
 નાનારૂપ ઇવાભાસિ ગુણવ્યતિકરે સતિ ।
 ત્વામાશ્રિત્યૈવ વિબુધાઃ પિબન્ત્યમૃતમધ્યરે ॥ ૭૦ ॥
 ત્વયા સૃષ્ટમિદં સર્વં વિશ્વં સ્થાવરજડ્ગમમ્ ।
 ત્વામાશ્રિત્યૈવ જીવન્તિ સર્વે સ્થાવરજડ્ગમાઃ ॥ ૭૧ ॥
 ત્વદ્યુક્તમખિલં વસ્તુ વ્યવહારેઽપિ રાઘવ ।
 ક્ષીરમધ્યગતં સર્પિર્યથા વ્યાપ્યાખિલં પયઃ ॥ ૭૨ ॥
 ત્વદ્ભાસા ભાસતેઽર્કાદિ ન ત્વં તેનાવભાસસે ।
 સર્વગં નિત્યમેકં ત્વાં જ્ઞાનચક્ષુર્વિલોકયેત્ ॥ ૭૩ ॥
 નાજ્ઞાનચક્ષુસ્ત્વાં પશ્યેદન્ધદ્ગ્ ભાસ્કરં યથા ।
 યોગિનસ્ત્વાં વિચિન્વન્તિ સ્વદેહે પરમેશ્વરમ્ ॥ ૭૪ ॥

अतन्निरसनमुषैर्वेदशीर्षैरुर्निशम् ।
त्वत्पादभक्तिवेशेन गृहीता यदि योगिनः ॥ ७५ ॥

विधि-वन्तो हि पश्यन्ति चिन्मात्रं त्वां न थान्यथा ।
मया प्रलपितं किञ्चित्सर्वज्ञस्य तवाग्रतः ।
क्षन्तुमर्हसि देवेश तवानुग्रहभागलम् ॥ ७६ ॥

द्विद्वेशकालपरिहीनमनन्यमेकं
चिन्मात्रमक्षरमजं यलनाद्विहीनम् ।
सर्वज्ञमीश्वरमनन्तगुणं व्युदस्त-
मायं भजे रघुपतिं भजतामभिन्नम् ॥ ७७ ॥

एतं श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामठेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे द्वितीयः
सर्गः ॥ २ ॥

॥ तृतीय सर्गः ॥

श्रीराम उवाच ।

वालिसुग्रीवयोज्ज्वलं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।
स्वीन्द्रौ वानराकारौ जज्ञाताविति नः श्रुतम् ॥ १ ॥

अगस्त्य उवाच ।

मेरोः स्वर्णभयस्याद्रैर्मध्यशङ्कगे मणिप्रभे ।
तस्मिन् सभाऽऽस्ते विस्तीर्णा ब्रह्मणः शतयोजना ॥ २ ॥

तस्यां यतुर्मुषः साक्षात्कदाचिद्योगमास्थितः ।
नेत्राभ्यां पतितं दिव्यमानन्दसलिलं बहु ॥ ३ ॥

तद्गृहीत्वा करे ब्रह्मा ध्यात्वा किञ्चित्तदत्यजत् ।
भूमौ पतितमात्रेण तस्माज्जातो मडाकपिः ॥ ४ ॥

तमाह द्रुहिणो वत्स किञ्चित्कालं वसात्र मे ।
समीपे सर्वशोभाढ्ये ततः श्रेयो भविष्यति ॥ ५ ॥

एत्युक्तो न्यवसत्तत्र ब्रह्मणा वानरोत्तमः ।

अेवं बलुतित्थे काले गते ःक्ष्णधियः सुधीः ॥ ६ ॥

कडलसित्पर्यटनद्रौ कृलमूलार्थमुधतः ।

अपश्यद्विव्यसलिलां वार्षीं मणिलशिलान्विताम् ॥ ७ ॥

पानीयं पातुमागच्छत्तत्र छायाभयं कपिम् ।

दृष्ट्वा प्रतिकपिं मत्वा निपपात जलान्तरे ॥ ॢ ॥

तत्रादृष्ट्वा हरिं शीघ्रं पुनरुत्प्लुत्य वानरः ।

अपश्यत्सुन्दरीं रामामात्मानं विस्मयं गतः ॥ ॣ ॥

ततः सुरेशो देवेशं पूजयित्वा यतुर्मुभम् ।

गच्छन् मध्याह्नसभये दृष्ट्वा नारीं मनोरमाम् ॥ १० ॥

कन्दर्पशरविद्धाङ्गस्त्यक्तवान् वीर्यमुत्तमम् ।

तामप्राप्यैव तद्भीजं वालदेशेऽपतद्भुवि ॥ ११ ॥

वाली समभवत्तत्र शङ्कतुल्यपराङ्मः ।

तस्य दत्त्वा सुरेशानः स्वर्णमालां द्रिवं गतः ॥ १२ ॥

भानुरध्यागतस्तत्र तदानीमेव भामिनीम् ।

दृष्ट्वा कामवशो भूत्वा त्रीवादेशेऽसृजन्मडत् ॥ १३ ॥

भीजं तस्यास्ततः सद्यो मडाकायोऽभवद्धरिः ।

तस्य दत्त्वा हनूमन्तं सडायार्थं गतो रविः ॥ १४ ॥

पुत्रद्वयं समादाय गत्वा सा निद्रिता क्वचित् ।

प्रभातेऽपश्यदात्मानं पूर्ववद्भानुराङ्कृतिम् ॥ १५ ॥

कृलमूलादितिः सार्धं पुत्राभ्यां सङ्घितः कपिः ।

नत्वा यतुर्मुभस्याग्रे ःक्षराजः स्थितः सुधीः ॥ १६ ॥

ततोऽब्रवीत्सामाश्रास्य बडुशः कपिकुञ्जरम् ।

तत्रैकं देवतादूतमाडूयामरसन्निभम् ॥ १७ ॥

गच्छ दूत मयादिष्टो गृहीत्वा वानरोत्तमम् ।

किञ्चिन्धां दिव्यनगरीं निर्मितां विश्वकर्माणा ॥ १ॢ ॥

सर्वसौभाग्यवलितां देवैरपि दुरासदाम् ।

तस्यां सिंहासने वीरं राजानमभिषेचय ॥ १ॣ ॥

समद्वीपगता ये ये वानराः सन्ति दृर्जयाः ।
सर्वे ते ऋक्षराजस्य भविष्यन्ति वशेऽनुगाः ॥ २० ॥
यदा नारायणः साक्षाद्रामो भूत्वा सनातनः ।
भूभारासुरनाशाय सम्भविष्यति भूतले ॥ २१ ॥
तदा सर्वे सहायार्थे तस्य गच्छन्तु वानराः ।
धृत्युक्तो ब्रह्मणा दूतो देवानां स मडामतिः ॥ २२ ॥
यथाऽऽज्ञप्तस्तथा यडे ब्रह्मणा तं उरीश्वरम् ।
देवदूतस्ततो गत्वा ब्रह्मणे तत्र्यवेदयत् ॥ २३ ॥
तदादि वानराणां सा डिङ्खिन्याऽभून्नृपाश्रयः ॥ २४ ॥
सर्वेश्वरस्त्वमेवासीरिदानीं ब्रह्मणार्थितः ।
भूमेर्भारो हृतः कृत्स्नस्त्वया वीलानृदेहिना ।
सर्वभूतान्तरस्थस्य नित्यमुक्तयिदात्मनः ॥ २५ ॥
अभएऽानन्तर्पस्य डियानेष पराङ्मः ।
तथापि वार्यते सद्भिर्वालामानुषरूपिणः ॥ २६ ॥
यशस्ते सर्वलोकानां पापलच्यै सुभाय य ।
य धदं कीर्तयेन्मर्त्यो वालिसुग्रीवयोर्मडत् ॥ २७ ॥
जन्म त्वदाश्रयत्वात्स मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २८ ॥
अथान्यां सम्प्रवक्ष्यामि कथां राम त्वदाश्रयाम् ।
सीता हृता यदर्थं सा रावणेन दुरात्मना ॥ २९ ॥
पुरा कृतयुगे राम प्रजापतिसुतं विभुम् ।
सनत्कुमारमेकान्ते समासीनं दशाननः ।
विनयावनतो भूत्वा ङ्यभिवाद्यैदमब्रवीत् ॥ ३० ॥
को न्वस्मिन् प्रवरो लोके देवानां बलवत्तरः ।
देवाश्च यं समाश्रित्य युद्धे शत्रुं जयन्ति डि ॥ ३१ ॥
कं यजन्ति द्विजा नित्यं कं ध्यायन्ति य योगिनः ।
अेतन्मे शंस भगवन् प्रश्नं प्रश्नविदांवर ॥ ३२ ॥
ज्ञात्वा तस्य हृदिस्थं यत्तदशेषेण योगदृक् ।
दशाननमुवायेदं शृणु वक्ष्यामि पुत्रक ॥ ३३ ॥

भर्ता यो जगतां नित्यं यस्य जन्मादिकं न हि ।
 सुरासुरैर्नुतो नित्यं हरिर्नारायणोऽव्ययः ॥ ३४ ॥
 यन्नाभिपुङ्गुज्ज्जतो ब्रह्मा विश्वसृष्टौ पतिः ।
 सृष्टं येनैव सकलं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥ ३५ ॥
 तं समाश्रित्य विबुधा जयन्ति समरे रिपून् ।
 योगिनो ध्यानयोगेन तमेवानुजपन्ति हि ॥ ३६ ॥
 मदर्षेर्वयनं श्रुत्वा प्रत्युवाच दशाननः ।
 दैत्यदानवरक्षांसि विषणुना निहतानि य ॥ ३७ ॥
 कां वा गतिं प्रपद्यन्ते प्रेत्य ते मुनिपुङ्गव ।
 तमुवाच मुनिश्रेष्ठो रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ३८ ॥
 दैवतैर्निहता नित्यं गत्वा स्वर्गमनुत्तमम् ।
 भोगक्षये पुनस्तस्माद्ब्रह्मा भूमौ भवन्ति ते ॥ ३९ ॥
 पूर्वार्जितैः पुण्यपापैर्म्रियन्ते योद्भवन्ति य ।
 विषणुना ये हतास्ते तु प्राप्नुवन्ति हरेर्गतिम् ॥ ४० ॥
 श्रुत्वा मुनिमुष्मात्सर्वं रावणो हृष्टमानसः ।
 योत्स्येऽहं हरिणा सार्धमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ४१ ॥
 मनःस्थितं परिज्ञाय रावणस्य मलामुनिः ।
 उवाच वत्स तेऽभीष्टं भविष्यति न संशयः ॥ ४२ ॥
 कञ्चित्कालं प्रतीक्षस्व सुभी भव दशानन ।
 अेवमुक्त्वा मलाबाहो मुनिः पुनरुवाच तम् ॥ ४३ ॥
 तस्य स्वरूपं वक्ष्यामि ह्यरूपस्यापि मायिनः ।
 स्थावरेषु च सर्वेषु नदेषु च नदीषु य ॥ ४४ ॥
 ओङ्कारश्चैव सत्यं च सावित्री पृथिवी च सः ।
 समस्तजगदाधारः शेषरूपधरो हि सः ॥ ४५ ॥
 सर्वे देवाः समुद्राश्च कालः सूर्यश्च चन्द्रमाः ।
 सूर्योदयो द्विवारात्री यमश्चैव तथानिलः ॥ ४६ ॥
 अग्निरिन्द्रस्तथा मृत्युः पर्जन्यो वसवस्तथा ।

अहमा रुद्राद्यश्चैव ये यान्ये देवदानवाः ॥ ४७ ॥
 विद्योतते ज्वलत्येष पाति यात्तीति विश्वकृत् ।
 क्रीडां करोत्यव्ययात्मा सोऽयं विष्णुः सनातनः ॥ ४८ ॥
 तेन सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सयराचरम् ।
 नीलोत्पलदलश्यामो विद्युद्गर्षाम्भरावृतः ॥ ४९ ॥
 शुद्धजाम्बूनदप्रभ्यां श्रियं वामाकुसंस्थिताम् ।
 सदानपायिनीं देवीं पश्यन्नालिङ्ग्य तिष्ठति ॥ ५० ॥
 द्रष्टुं न शक्यते कैश्चिद्देवानवपन्नरैः ।
 यस्य प्रसादं कुरुते स यैनं द्रष्टुमर्हति ॥ ५१ ॥
 न य यज्ञतपोभिर्वा न दानाध्ययनादिभिः ।
 शक्यते भगवान् द्रष्टुमुपायैरितरैरपि ॥ ५२ ॥
 तद्भक्तैस्तद्गतप्राणैस्तस्थितैर्धूतकल्मषैः ।
 शक्यते भगवान् विष्णुर्वेदान्तामलदृष्टिभिः ॥ ५३ ॥
 अथवा द्रष्टुमिच्छा ते शृणु त्वं परमेश्वरम् ।
 त्रेतायुगे स देवेशो भविता नृपविग्रहः ॥ ५४ ॥
 छितार्थं देवमर्त्यानामिक्ष्वाकूणां कुले हरिः ।
 रामो दाशरथिर्भूत्वा मडासत्त्वपराङ्मः ॥ ५५ ॥
 पितुर्नियोगात्स भ्रात्रा भार्यया दण्डके वने ।
 विचरिष्यति धर्मात्मा जगन्मात्रा स्वमायया ॥ ५६ ॥
 अयं ते सर्वमाख्यातं मया रावण विस्तरात् ।
 भजस्व भक्तिभावेन सदा रामं श्रिया युतम् ॥ ५७ ॥
 अगस्त्य उवाच ।
 अयं श्रुत्वासुराध्यक्षो ध्यात्वा डिञ्चिद्वियार्य य ।
 त्वया सः विरोधेषुसुर्मुष्टे रावणो मडान् ॥ ५८ ॥
 युद्धार्थी सर्वतो लोकान् पर्यटन् समवस्थितः ।
 अतदर्थं मडाराज रावणोऽतीव बुद्धिमान् ।
 हृतवान् जानकीं देवीं त्वयात्मवधकाङ्क्षया ॥ ५९ ॥
 एमां कथां यः शृणुयात्पठेद्वा

संश्रावयेद्वा श्रवणार्थिनां सदा ।

आयुष्यमारोग्यमनन्तसौम्यं

प्राप्नोति लाभं धनमक्षयं च ॥ ६० ॥

एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे

तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ चतुर्थः सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच ।

अेकदा ब्रह्मणो लोकादायान्तं नारदं मुनिम् ।

पर्यटन् रावणो लोकान् दृष्ट्वा नत्वाब्रवीद्भयः ॥ १ ॥

भगवन् ब्रूहि मे योद्धुं कुत्र सन्ति महाबलाः ।

योद्धुमिच्छामि बलिभिस्त्वं ज्ञातासि जगत्त्रयम् ॥ २ ॥

मुनिर्ध्यात्वाऽऽत्वाऽऽ सुचिरं श्वेतद्वीपनिवासिनः ।

महाबला महाकायास्तत्र याहि महाभते ॥ ३ ॥

विष्णुपूजारता ये वै विष्णुना निहतश्च ये ।

त एव तत्र सञ्जाता अजेयाश्च सुरासुरैः ॥ ४ ॥

श्रुत्वा तद्रावणो वेगान्मन्त्रिभिः पुष्पकेण तान् ।

योद्धुकामः समागत्य श्वेतद्वीपसमीपतः ॥ ५ ॥

तत्प्रभातततेजस्कं पुष्पकं नायवत्ततः ।

त्यक्त्वा विमानं प्रययौ मन्त्रिणश्च दृशाननः ॥ ६ ॥

प्रविशन्नेव तद् द्वीपं धृतो हस्तेन योषिता ।

पृथश्च त्वं कुतः कोऽसि प्रेषितः केन वा वद ॥ ७ ॥

एत्युक्तो लीलया स्त्रीभिर्दसन्तीभिः पुनः पुनः ।

कृच्छ्राद्धस्ताद्विनिर्मुक्तस्तासां स्त्रीणां दृशाननः ॥ ८ ॥

आश्चर्यमतुलं लब्ध्वा शिन्तयामास दुर्मतिः ।

विष्णुना निहतो यामि वैकुण्ठमिति निश्चितः ॥ ९ ॥

मयि विष्णुर्यथा कुप्येत्तथा कार्यं करोम्यहम् ।
एति निश्चित्य वैदेहीं जडार विपिनेऽसुरः ॥ १० ॥
जनत्रेव परात्मानं स जडारावनीसुताम् ।
मातृवत्यालयामास त्वत्तः काङ्क्षन् वधं स्वकम् ॥ ११ ॥
राम त्वं परमेश्वरोऽसि सकलं जानासि विज्ञानदृग्
भूतं भव्यमिदं त्रिकालकलनासाक्षी विकल्पोज्जितः ।
भक्तानामनुवर्तनाय सकलां कुर्वन् क्रियासंघतिं
त्वं शृण्वन्मनुजाङ्गतिर्भुनिययो भासीश लोकार्थितः ॥ १२ ॥
स्तुत्वैवं राघवं तेन पूजितः कुम्भसम्भवः ।
स्वाश्रमं मुनिभिः सार्धं प्रययौ लृष्टमानसः ॥ १३ ॥
रामस्तु सीतया सार्धं भ्रातृभिः सख मन्त्रिभिः ।
संसारीव रमानाथो रममाणोऽवसद्गुहे ॥ १४ ॥
अनासक्तोऽपि विषयान् बुभुजे प्रियया सख ।
उनुमत्प्रभुभिः सद्भिर्वानरैः पशिवेष्टितः ॥ १५ ॥
पुष्पकं यागमद्राममेकदा पूर्ववत्प्रभुम् ।
प्राड देव कुबेरेण प्रेषितं त्वामहं ततः ॥ १६ ॥
जितं त्वं रावणेनाद्यौ पश्चाद्रामेण निर्जितम् ।
अतस्त्वं राघवं नित्यं वख यावद्भसेद्भुवि ॥ १७ ॥
यदा गच्छेद्गुह्येष्ठो वैकुण्ठं याखि मां तदा ।
तच्छ्रुत्वा राघवः प्राड पुष्पकं सूर्यसन्निभम् ॥ १८ ॥
यदा स्मरामि भद्रं ते तदागच्छ ममान्तिकम् ।
तिष्ठान्तर्धाय सर्वत्र गच्छेद्यानी ममाङ्गाया ॥ १९ ॥
धृत्युक्त्वा रामयन्द्रोऽपि पौरकार्याणि सर्वशः ।
भ्रातृभिर्मन्त्रिभिः सार्धं यथान्यायं यकार सः ॥ २० ॥
राघवे शासति भुवं लोकनाथे रमापतौ ।
वसुधा सस्यसम्पन्ना इलवन्तश्च भूरुडाः ॥ २१ ॥
जना धर्मपराः सर्वे पतिभक्तिपराः स्त्रियः ।
नापश्यन्पुत्रमरणं कश्चिद्वाजनि राघवे ॥ २२ ॥

समारुह्य विमानाग्रं राघवः सीतया सह ।
वानरैर्भ्रातृभिः सार्धं सञ्चयारावनिं प्रभुः ॥ २३ ॥
अमानुषाणि कार्याणि यकार बहुशो भुवि ।
ब्राह्मणस्य सुतं दृष्ट्वा बालं मृतमकालतः ॥ २४ ॥
शोचन्तं ब्राह्मणं यापि ज्ञात्वा रामो मढामतिः ।
तपस्यन्तं वने शूद्रं लत्वा ब्राह्मणबालकम् ॥ २५ ॥
शुवयामास शूद्रस्य ददौ स्वर्गमनुत्तमम् ।
लोकानामुपदेशार्थं परमात्मा रघूत्तमः ॥ २६ ॥
कोटिशः स्थापयामास शिवलिङ्गानि सर्वशः ।
सीतां च रमयामास सर्वभोगैरमानुषैः ॥ २७ ॥
शशास रामो धर्मैः राज्यं परमधर्मवित् ।
कथां संस्थापयामास सर्वलोकमलापहाम् ॥ २८ ॥
दशवर्षसहस्राणि मायामानुषविग्रहः ।
यकार राज्यं विधिवल्लोकवन्द्यपदाम्भुजः ॥ २९ ॥
ऐकपत्नीव्रतो रामो राजर्षिः सर्वदा शुचिः ।
गृहमेधीयमभिलमायस्त् शिक्षयन् जनान् ॥ ३० ॥
सीता प्रेमज्ञानवृत्त्या च प्रश्रयेण दमेन च ।
भर्तुर्मनोहरा साध्वी भावज्ञा सा ह्यिया भिया ॥ ३१ ॥
ऐकदाङ्गीडविपिने सर्वभोगसमन्विते ।
ऐकान्ते दिव्यभवने सुष्मासीनं रघूत्तमम् ॥ ३२ ॥
नीलमाणिङ्गयसङ्काशं दिव्याभरणभूषितम् ।
प्रसन्नवदनं शान्तं विद्युत्पुञ्जनिभाम्बरम् ॥ ३३ ॥
सीता कमलपत्राक्षी सर्वाभरणभूषिता ।
राममाह कराभ्यां सा लालयन्ती पदाम्भुजे ॥ ३४ ॥
देवदेव जगन्नाथ परमात्मन् सनातन ।
सिदानन्दादिमध्यान्तरहिताशेषकारण ॥ ३५ ॥
देव देवाः समासाद्य मामेकान्तेऽब्रुवन्वचः ।
बहुशोऽर्थमानास्ते वैकुण्ठागमनं प्रति ॥ ३६ ॥

त्वया समेतश्चिच्छक्त्या रामस्तिष्ठति भूतले ।
 विसृज्यास्मान् स्वकं धाम वैकुण्ठं य सनातनम् ॥ ३७ ॥
 आस्ते त्वया जगद्धात्रि रामः कमललोचनः ।
 अग्रतो याहि वैकुण्ठं त्वं तथा येद्द्रघूत्तमः ॥ ३८ ॥
 आगमिष्यति वैकुण्ठं सनाथान्नः करिष्यति ।
 एति विज्ञापिताहं तैर्मया विज्ञापितो भवान् ॥ ३९ ॥
 यद्युक्तं तत्पुरुष्याद्ये नाहमाज्ञापये प्रभो ।
 सीतायास्तद्भयः श्रुत्वा रामो ध्यात्वाब्रवीत्क्षणम् ॥ ४० ॥
 देवि जानामि सकलं तत्रोपायं वदामि ते ।
 कल्पयित्वा मिषं देवि लोकवादं त्वदाशयम् ॥ ४१ ॥
 त्यजामि त्वां वने लोकवादाद्भीत एवापरः ।
 भविष्यतः कुमारौ द्वौ वाल्मीकिराश्रमान्तिके ॥ ४२ ॥
 एदानीं दृश्यते गर्भः पुनरागत्य मेऽन्तिकम् ।
 लोकानां प्रत्ययार्थं त्वं कृत्वा शपथमादरात् ॥ ४३ ॥
 भूमेर्विवरमात्रेण वैकुण्ठं यास्यसि द्रुतम् ।
 पश्चादहं गमिष्यामि अेष अत्रेव सुनिश्चयः ॥ ४४ ॥
 एत्युक्त्वा तां विसृज्याथ रामो ज्ञानैकलक्षणः ।
 मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैर्बलमुष्यैश्च संवृतः ॥ ४५ ॥
 तत्रोपविष्टं श्रीरामं सुहृदः पर्युपासत ।
 ङास्यप्रौढकथासुज्ञा ङासयन्तः स्थिता हरिम् ॥ ४६ ॥
 कथाप्रसङ्गात्पप्रच्छ रामो विजयनामकम् ।
 पौरा जनपदा मे किं वदन्तीह शुभाशुभम् ॥ ४७ ॥
 सीतां वा मातरं वा मे भ्रातृन्वा डैकयीमथ ।
 न भेत्यं त्वया ब्रूहि शापितोऽसि ममोपरि ॥ ४८ ॥
 एत्युक्तः प्राह विजयो देव सर्वे वदन्ति ते ।
 कृतं सुदुष्करं सर्वं रामेण विद्वितात्मना ॥ ४९ ॥
 किन्तु हत्वा दशग्रीवं सीतामाहृत्य राघवः ।

अमर्षं पृष्ठतः कृत्वा स्वं वेश्म प्रत्यपादयत् ॥ ५० ॥
 कीदृशं लुदये तस्य सीतासम्भोगञ्च सुभम् ।
 या लृता विजनेऽरण्ये रावणेन दुरात्मना ॥ ५१ ॥
 अस्माकमपि दुष्कर्म योषितां मर्षणं भवेत् ।
 यादृग्भवति वै राजा तादृश्यो नियतं प्रजाः ॥ ५२ ॥
 श्रुत्वा तद्ग्रथनं रामः स्वजनान् पर्यपृच्छत ।
 तेऽपि नत्वाब्रुवन् राममेवमेतन्न संशयः ॥ ५३ ॥
 ततो विसृज्य सखिवान् विजयं सुलुदस्तथा ।
 आलूय लक्ष्मणं रामो वयनं येदमब्रवीत् ॥ ५४ ॥
 लोकापवादस्तु मडान् सीतामाश्रित्य मेऽभवत् ।
 सीतां प्रातः समानीय वाल्मीकिराश्रमन्तिके ॥ ५५ ॥
 त्यज्त्वा शीघ्रं रथेन त्वं पुनरायाहि लक्ष्मण ।
 वक्ष्यसे यदि वा किञ्चित्तदा मां उतवानसि ॥ ५६ ॥
 धृत्युक्तो लक्ष्मणो भीत्या प्रातरुत्थाय जनकीम् ।
 सुमन्त्रेण रथे कृत्वा जगाम सडसा वनम् ॥ ५७ ॥
 वाल्मीकिराश्रमस्थान्ते त्यज्त्वा सीतामुवाच सः ।
 लोकापवादभीत्या त्वां त्यक्तवान् राघवो वने ॥ ५८ ॥
 दोषो न कश्चिन्मे मातर्गच्छाश्रमपदं मुनेः ।
 धृत्युक्त्या लक्ष्मणः शीघ्रं गतवान् रामसन्निधिम् ॥ ५९ ॥
 सीतापि दुःखसन्तप्ता विललापातिमुग्धवत् ।
 शिष्यैः श्रुत्वा च वाल्मीकिः सीतां ज्ञात्वा स द्विव्यदृक् ॥ ६० ॥
 अर्घ्यादितिः पूजयित्वा समाश्रास्य च जनकीम् ।
 ज्ञात्वा भविष्यं सकलमार्पयन् मुनियोषिताम् ॥ ६१ ॥
 तास्तां सम्पूजयन्ति स्म सीतां भक्त्या दिने दिने ।
 ज्ञात्वा परात्मनो लक्ष्मीं मुनिवाक्येन योषितः ।
 सेवां यद्गुः सदा तस्या विनयादित्तिरादरात् ॥ ६२ ॥
 रामोऽपि सीतारहितः परात्मा विज्ञानदृक्केवल आदितेवः ।
 सन्त्यज्य भोगान्भिलान् विरक्तो मुनिप्रतोऽभून्मुनिसेविताङ्घ्रिः ॥ ६३ ॥

एतं श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामलेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे
यत्तुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

॥ पञ्चम सर्गः ॥

श्रीमल्लदेव उवाच ।

ततो जगन्मङ्गलमङ्गलात्मना
विधाय रामायणकीर्तिमुत्तमाम् ।
यथार पूर्वाचरितं रघूत्तमो
राजर्षिवर्यैरभिसेवितं यथा ॥ १ ॥

सौमित्रिणा पृष्ट उदारबुद्धिना
रामः कथाः प्राड पुरातनीः शुभाः ।
राज्ञः प्रमत्तस्य नृगस्य शापतो
द्विजस्य तिर्यक्त्यमथाड राघवः ॥ २ ॥

कदाचिदेकान्त उपस्थितं प्रभुं
रामं रमालालितपादपङ्कजम् ।
सौमित्रिरासादितशुद्धभावनः
प्रणम्य भक्त्या विनयान्वितोऽब्रवीत् ॥ ३ ॥

त्वं शुद्धबोधोऽसि हि सर्वदंढिना-
मात्मास्यधीशोऽसि निराकृतिः स्वयम् ।
प्रतीयसे ज्ञानदृशां मलामते
पादाब्जभृङ्गाडितसङ्गसङ्गिनाम् ॥ ४ ॥

अडं प्रपन्नोऽस्मि पदाम्बुजं प्रभो
भवोपवर्गं तव योगिभावितम् ।
यथाञ्जसाडज्ञानमपास्वारिधिं
सुभं तरिष्यामि तथानुशाधि माम् ॥ ५ ॥

श्रुत्वाथ सौमित्रिवयोऽभिलं तदा
प्राड प्रपन्नार्तिडरः प्रसन्नधीः ।

विज्ञानमज्ञानतमःप्रशान्तये

श्रुतिप्रपन्नं क्षितिपालभूषणः ॥ ६ ॥

आदौ स्ववर्णाश्रमवर्णिताः क्रियाः

कृत्वा समासादितशुद्धमानसः ।

समाप्य तत्पूर्वमुपात्तसाधनः

समाश्रयेत्सद्गुरुमात्मलब्धये ॥ ७ ॥

क्रिया शरीरोद्भवछेतुरादृता

प्रियाप्रियौ तौ भवतः सुरागिणः ।

धर्मतरौ तत्र पुनः शरीरकं

पुनः क्रिया यद्वददीर्यते भवः ॥ ८ ॥

अज्ञानमेवास्य हि मूलकारणं

तद्द्व्यानमेवात्र विधौ विधीयते ।

विद्यैव तन्नाशविधौ पटीयसी

न कर्म तज्जं सविरोधमीरितम् ॥ ९ ॥

नाज्ञानलानिर्न य रागसङ्गयो

भवेत्ततः कर्म सद्योषमुद्भवत् ।

ततः पुनः संसृतिरथवारिता

तस्माद्बुधो ज्ञानवियारवान् भवेत् ॥ १० ॥

ननु क्रिया वेदमुपेन योदिता

तथैव विद्या पुरुषार्थसाधनम् ।

कर्तव्यता प्राणभृतः प्रयोदिता

विद्यासहायत्वमुपैति सा पुनः ॥ ११ ॥

कर्माकृतौ दोषमपि श्रुतिर्जगौ

तस्मात्सद्यो कार्यमिदं मुमुक्षुणा ।

ननु स्वतन्त्रा ध्रुवकार्यकारिणी

विद्या न डिञ्चिन्मनसाप्यपेक्षते ॥ १२ ॥

न सत्यकार्योऽपि हि यद्बद्ध्वरः

प्रकाङ्क्षतेऽन्यानपि कारकादिकान् ।

तथैव विद्या विधितः प्रकाशितैः

विशिष्यते कर्मभिरेव मुक्तये ॥ १३ ॥

केचिद्भ्रदन्तीति वितर्कवादिन-

स्तदध्यसदृष्टविरोधकारणात् ।

दृढाभिमानादभिवर्धते छिया

विद्या गताडङ्कृतितः प्रसिद्ध्यति ॥ १४ ॥

विशुद्धविज्ञानविरोचनाञ्चिता

विद्यात्मवृत्तिश्चरमेति भाष्यते ।

उद्वेति कर्माभिलकारकादिभिः

निडन्ति विद्याभिलकारकादिकम् ॥ १५ ॥

तस्मान्त्यजेत्कार्यमशेषतः सुधीः

विद्याविरोधान्न समुच्ययो भवेत् ।

आत्मानुसन्धानपरायणः सदा

निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिगोचरः ॥ १६ ॥

यावच्छरीरादिषु माययात्मधी-

स्तावद्भिधयो विधियादकर्मणाम् ।

नेतीति वाङ्मयैरभिलं निषिध्य तत्

ज्ञात्वा परात्मानमथ त्यजेच्छियाः ॥ १७ ॥

यदा परात्मात्मविभेदभेदकं

विज्ञानमात्मन्यवभाति भास्वरम् ।

तदैव माया प्रविलीयतेऽञ्जसा

सकारका कारणमात्मसंसृतेः ॥ १८ ॥

श्रुतिप्रमाणाभिविनाशिता य सा

कथं भविष्यत्यपि कार्यकारिणी ।

विज्ञानमात्रादमलाद्धितीयत-

स्तस्मादविद्या न पुनर्भविष्यति ॥ १९ ॥

यदि स्म नष्टा न पुनः प्रसूयते

कर्ताडमस्येति मतिः कथं भवेत् ।

तस्मात्स्वतन्त्रा न डिमध्यपेक्षते

विद्या विमोक्षाय विभाति केवला ॥ २० ॥

सा तैत्तिरीयश्रुतिराड सादृ

न्यासं प्रशस्ताप्त्रिलकर्मणां स्फुटम् ।

येतावदित्याड य वाङ्मिनां श्रुतिः

ज्ञानं विभोक्षाय न कर्म साधनम् ॥ २१ ॥

विद्यासमत्वेन तु दर्शितस्त्वया

ऋतुर्न दृष्टान्त उदाहृतः समः ।

कृत्वैः पृथक्त्वाद्भ्रूलुकारकैः ऋतुः

संसाध्यते ज्ञानमतो विपर्ययम् ॥ २२ ॥

सप्रत्यवायो ऽयमिदमित्यनात्मधी-

रज्ञप्रसिद्धा न तु तत्त्वदर्शिनः ।

तस्माद्भ्रुवैस्त्याज्यमविड्मियात्मभिः

विधानतः कर्म विधिप्रकाशितम् ॥ २३ ॥

श्रद्धान्वितस्तत्त्वमसीति वाक्यतो

गुरोः प्रसादादपि शुद्धमानसः ।

विज्ञाय चैकात्म्यमथात्मज्ज्वयोः

सुभी भवेन्भेरुरिवाप्रकम्पनः ॥ २४ ॥

आदौ पदार्थावगतिर्लिङ्गकारणं

वाक्यार्थविज्ञानविधौ विधानतः ।

तत्त्वम्पदार्थो परमात्मज्ज्वका-

वसीति चैकात्म्यमथानयोर्भवेत् ॥ २५ ॥

प्रत्यक्षपरोक्षाद्विरोधमात्मनोः

विहाय सङ्गृह्य तयोश्चिदात्मताम् ।

संशोधितां लक्षाणाम् य लक्षितां

ज्ञात्वा स्वमात्मानमथाद्रयो भवेत् ॥ २६ ॥

येकात्मकत्वाज्जलती न सम्भवेत्

तथाऽजललक्षणाता विरोधतः ।

सोऽयम्पदार्थाविव भागलक्षणा

युज्येत तत्त्वम्पदयोरेदोषतः ॥ २७ ॥

रसादिपञ्चीकृतभूतसम्भवं

भोगालयं दुःखसुखादिकर्मणाम् ।

शरीरमाद्यन्तवदादिकर्मजं

मायामयं स्थूलमुपाधिमात्मनः ॥ २८ ॥

सूक्ष्मं मनोबुद्धिदशेन्द्रियैर्युतं

प्राणैरपञ्चीकृतभूतसम्भवम् ।

भोक्तुः सुभादेरनुसाधनं भवेत्

शरीरमन्यद्विदुरात्मनो बुधाः ॥ २८ ॥

अनाद्यनिर्वाच्यमपीड कारणं

मायाप्रधानं तु परं शरीरकम् ।

उपाधिभेदात्तु यतः पृथक् स्थितं

स्वात्मानमात्मन्यवधारयेत्कृत्वा ॥ ३० ॥

कोशेष्वयं तेषु तु तत्तदाकृतिः

विभाति सङ्गात् स्फुटिकोपलो यथा ।

असङ्गः सङ्गोऽयमजो यतोऽद्भयो

विज्ञायतेऽस्मिन् परितो विचारिते ॥ ३१ ॥

बुद्धेस्त्रिधा वृत्तिरपीड दृश्यते

स्वप्नादिभेदेन गुणत्रयात्मनः ।

अन्योन्यतोऽस्मिन् व्यभियारतो मूषा

नित्ये परे ब्रह्मणि डेवले शिवे ॥ ३२ ॥

दृडेन्द्रियप्राणमनश्चिदात्मनां

सङ्घादजस्रं परिवर्तते धियः ।

वृत्तिस्तमोमूलतयाज्ञालक्षणा

यावद्भवेत्तावदशौ भवोद्भवः ॥ ३३ ॥

नेतिप्रमाणेन निराकृतापिलो

लृटा समास्वादितचिद्धनामृतः ।

त्यजेदशेषं जगदात्तसद्रसं

पीत्वा यथाम्भः प्रजडाति तत्कृत्वम् ॥ ३४ ॥

कदाचिदात्मा न मृतो न जायते

न क्षीयते नापि विवर्धतेऽनवः ।

निरस्तसर्वातिशयः सुभात्मकः

स्वयम्भ्रमः सर्वगतोऽयमद्भयः ॥ ३५ ॥

अवेवविधे ज्ञानमये सुष्मात्मके
 कथं भवो द्युःखमयः प्रतीयते ।
 अज्ञानतोऽध्यासवशात्प्रकाशते
 ज्ञाने विलीयेत विरोधतः क्षणात् ॥ ३६ ॥
 यदन्यदन्यत्र विभाव्यते भ्रमा-
 दध्यासमित्यालुरमुं विपश्चितः ।
 असर्पभूतेऽखिविभावनं यथा
 रज्ज्वादिके तद्गदपीश्वरे जगत् ॥ ३७ ॥
 विकल्पमायारहिते सिदात्मके-
 ऽलङ्कार अेष प्रथमः प्रकल्पितः ।
 अध्यास अवेवात्मनि सर्वकारणे
 निरामये ब्रह्मणि केवले परे ॥ ३८ ॥
 छञ्छादिरागादिसुभादिधर्मिकाः
 सदा धियः संसृतिहेतवः परे ।
 यस्मात्प्रसुप्तौ तदभावात् परः
 सुप्तस्वरूपेण विभाव्यते हि नः ॥ ३९ ॥
 अनाद्यविद्योद्भवबुद्धिबिम्बितो
 ज्ञवः प्रकाशोऽयमितीर्यते यितः ।
 आत्मा धियः साक्षितया पृथक् स्थितो
 बुद्ध्युपापरिच्छिन्नपरः स अवेव हि ॥ ४० ॥
 सिद्धिभ्रमसाक्ष्यात्मधियां प्रसङ्गत-
 स्त्वेकत्र वासादनलाक्तलोडवत् ।
 अन्योन्यमध्यासवशात्प्रतीयते
 जडाजडत्वं य सिदात्मयेतसोः ॥ ४१ ॥
 गुरोः सकाशादपि वेदवाक्यतः ।
 सञ्जातविधानुभवो निरीक्ष्य तम् ।
 स्वात्मानमात्मस्थमुपाधिवर्जितं
 त्यजेदशेषं जडमात्मगौरवम् ॥ ४२ ॥
 प्रकाशरूपोऽलम्बजोऽलम्बयो-
 ऽसङ्घिभातोऽलम्बनीव निर्मलः ।

विशुद्ध विज्ञानधनो निरामयः
सम्पूर्णा आनन्दमयोऽलमङ्कियः ॥ ४३ ॥

सदैव मुक्तोऽलमयिन्त्यशक्तिमान्
अतीन्द्रियज्ञानमविड्विधात्मकः ।
अनन्तपारोऽलमलर्निशं भूधैः
विभावितोऽलं हृदि वेदवादिभिः ॥ ४४ ॥

अेवं सदात्मानमण्डितात्मना
वियारमाज्ञस्य विशुद्धभावना ।
उन्यादविधामशिरोज्ञ कारकै
रसायनं यद्द्रष्टुपासितं रुजः ॥ ४५ ॥

विविक्त आसीन उपारतेन्द्रियो
विनिर्जितात्मा विमलान्तराशयः ।
विभावयेदकमनन्यसाधनो
विज्ञानदृक्केवल आत्मसंस्थितः ॥ ४६ ॥

विश्वं यद्वेतत्परमात्मदर्शनं
विलापयेदात्मनि सर्वकारणे ।
पूर्वाश्चिदानन्दमयोऽवतिष्ठते
न वेद बाह्यं न च किञ्चिदान्तरम् ॥ ४७ ॥

पूर्वं समाधेरभिलं विचिन्तये-
दोङ्कारमात्रं सचराचरं जगत् ।
तदेव वाच्यं प्राणवो हि वाचको
विभाव्यतेऽज्ञानवशात्त भोधतः ॥ ४८ ॥

अकारसञ्ज्ञः पुरुषो हि विश्वको
ज्युकारकस्तैजस ईर्यते क्मात् ।
प्राज्ञो मकारः परिपठ्यतेऽभिलैः
समाधिपूर्वं न तु तत्त्वतो भवेत् ॥ ४९ ॥

विश्वं त्वकारं पुरुषं विलापये-
दुकारमध्ये बहुधा व्यवस्थितम् ।
ततो मकारे प्रविलाप्य तैजसं
द्वितीयवर्णां प्राणवस्य यान्तिमे ॥ ५० ॥

મકારમધ્યાત્મનિ ચિદ્ધને પરે

વિલાપયેદ્પ્રાણમપીહ કારણમ્ ।

સોડહં પરે બ્રહ્મ સદા વિમુક્તિમ-

દ્વિજ્ઞાનદ્વન્મુક્ત ઉપાધિતોડમલઃ ॥ ૫૧ ॥

એવં સદા જાતપરાત્મભાવનઃ

સ્વાનન્દતુષ્ટઃ પરિવિસ્મૃતાખિલઃ ।

આસ્તે સ નિત્યાત્મસુખપ્રકાશકઃ

સાક્ષાદ્વિમુક્તોડયલવારિસિન્ધુવત્ ॥ ૫૨ ॥

એવં સદાભ્યસ્તસમાધિયોગિનો

નિવૃત્તસર્વેન્દ્રિયગોચરસ્ય હિ ।

વિનિર્જિતાશેષરિપોરહં સદા

દૃશ્યો ભવેયં જિતષ્ડગુણાત્મનઃ ॥ ૫૩ ॥

ધ્યાત્વૈવમાત્માનમહર્નિશં મુનિ-

સ્તિષ્ઠેત્સદા મુક્તસમસ્તબન્ધનઃ ।

પ્રારબ્ધમશ્રન્નભિમાનવર્જિતો

મચ્યેવ સાક્ષાત્પવિલીયતે તતઃ ॥ ૫૪ ॥

આદૌ ચ મધ્યે ચ તથૈવ ચાન્તતો

ભવં વિદિત્વા ભયશોકકારણમ્ ।

હિત્વા સમસ્તં વિધિવાદ્યોદિતં

ભજેત્સ્વમાત્માનમથાખિલાત્મનામ્ ॥ ૫૫ ॥

આત્મન્યભેદેન વિભાવચન્નિદં

ભવત્યભેદેન મયાત્મના તદા ।

યથા જલં વારિનિધૌ યથા પયઃ

ક્ષીરે વિચદ્વ્યોમ્ન્યનિલે યથાનિલઃ ॥ ૫૬ ॥

ઇત્યં યદીક્ષેત હિ લોકસંસ્થિતો

જગન્મૃષૈવેતિ વિભાવચન્મુનિઃ ।

નિરાકૃતવાચ્છૃતિયુક્તિમાનતો

યથેન્દુભેદો દિશિ દિગ્બ્રમાદયઃ ॥ ૫૭ ॥

યાવન્ન પશ્યેદખિલં મદાત્મકં

तावन्मदारोधनतत्परो भवेत् ।
 श्रद्धालुस्त्यूर्जितभक्तिवक्षाणो
 यस्तस्य दृश्योऽहमलर्निशं हृदि ॥ ५८ ॥
 रडस्यमेतच्छ्रुतिसारसङ्ग्रहं
 मया विनिश्चित्य तवोदितं प्रिय ।
 यस्त्वेतदालोचयतीह बुद्धिमान्
 स मुच्यते पातकराशिभिः क्षणात् ॥ ५९ ॥
 भ्रातर्यदीदं परिदृश्यते जग-
 न्मायैव सर्वं परिहृत्य चेतसा ।
 मद्भावनाभावितशुद्धमानसः
 सुभी भवानन्दमयो निरामयः ॥ ६० ॥
 यः सेवते मामगुणं गुणात्परं
 हृदा कदा वा यद्वि वा गुणात्मकम् ।
 सोऽहं स्वपादाञ्चितरेणुभिः स्पृशन्
 पुनाति लोकत्रितयं यथा रविः ॥ ६१ ॥
 विज्ञानमेतदभिलं श्रुतिसारमेकं
 वेदान्तवेद्यरणेन मयैव गीतम् ।
 यः श्रद्धया परिपठेद् गुरुभक्तियुक्तो
 मद्रूपमेति यद्वि मद्भयनेषु भक्तिः ॥ ६२ ॥
 एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे
 पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

॥ षष्ठः सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच ।
 ओकदा मुनयः सर्वे यमुनातीरवासिनः ।
 आजग्मू राघवं द्रष्टुं भयाल्लवणारक्षसः ॥ १ ॥
 कृत्वाग्रे तु मुनिश्रेष्ठं भार्गवं त्र्यवन् द्विजाः ।
 असङ्ख्याताः समायाता रामादभयकाङ्क्षिणः ॥ २ ॥

तान् पूजयित्वा परया भक्त्या रघुकुलोत्तमः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं लर्षयन् मुनिमण्डलम् ॥ ३ ॥
 करवाणि मुनिश्रेष्ठाः डिमागमनकारणम् ।
 धन्योऽस्मि यद्वि यूयं मां प्रीत्या द्रष्टुमिहागताः ॥ ४ ॥
 दृष्ट्वरं यापि यत्कार्यं भवतां तत्करोम्यहम् ।
 आज्ञापयन्तु मां भृत्यं ब्राह्मणं देवतं हि मे ॥ ५ ॥
 तच्छ्रुत्वा सलसा लृष्टश्चवनो वाक्यमब्रवीत् ।
 मधुनामा मडादैत्यः पुरा कृतयुगे प्रभो ॥ ६ ॥
 आसीदतीव धर्मात्मा देवब्राह्मणपूजकः ।
 तस्य तुष्टो मडादैवो ददौ शूलमनुत्तमम् ॥ ७ ॥
 प्राड यानेन यं लंसि स तु भस्मीभविष्यति ।
 रावणस्यानुजा भार्या तस्य कुम्भीनसी श्रुता ॥ ८ ॥
 तस्यां तु लवणो नाम राक्षसो भीमविह्वलः ।
 आसीद्गुरात्मा दुर्धर्षो देवब्राह्मणलंसकः ॥ ९ ॥
 पीडितास्तेन राजेन्द्र वयं त्वां शरणं गताः ।
 तच्छ्रुत्वा राघवोऽप्याह मा भीर्वो मुनिपुङ्गवाः ॥ १० ॥
 लवणं नाशयिष्यामि गच्छन्तु विगतज्वराः ।
 धृत्युक्त्वा प्राड रामोऽपि भ्रातृन् को वा लनिष्यति ॥ ११ ॥
 लवणं राक्षसं दधात् ब्राह्मणोऽभ्योऽभयं मडत् ।
 तच्छ्रुत्वा प्राञ्जलिः प्राड भरतो राघवाय वै ॥ १२ ॥
 अहमेव लनिष्यामि देवाज्ञापय मां प्रभो ।
 ततो रामं नमस्कृत्य शत्रुघ्नो वाक्यमब्रवीत् ॥ १३ ॥
 लक्ष्मणेन मडत्कार्यं कृतं राघव संयुगे ।
 नन्दिग्रामे मडाभुष्टिर्भरतो दृग्भमन्वभूत् ॥ १४ ॥
 अहमेव गमिष्यामि लवणस्य वधाय य ।
 त्वत्प्रसादाद्रघुश्रेष्ठ लन्यां तं राक्षसं युधि ॥ १५ ॥
 तच्छ्रुत्वा स्वाङ्गमारोप्य शत्रुघ्नं शत्रुसूदनः ।

प्राडाद्यैवाभिषेक्ष्यामि मथुराराज्यकारणात् ॥ १६ ॥

आनाथ्यं यं सुसम्भारान् लक्ष्मणेनाभिषेचने ।

अनिच्छन्तमपि स्नेहादभिषेकमकारयत् ॥ १७ ॥

दत्त्वा तस्मै शरं दिव्यं रामः शत्रुघ्नमब्रवीत् ।

अनेन जहि बाणेन लवणं लोकाकण्टकम् ॥ १८ ॥

स तु सम्भूज्य तच्छूलं गेहे गच्छति काननम् ।

भक्ष्येणार्थं तु जन्तूनां नानाप्राणिवधाय च ॥ १९ ॥

स तु नायाति सदनं यावद्धनयरो भवेत् ।

तावदेव पुरद्वारि तिष्ठ त्वं धृतकार्मुकः ॥ २० ॥

योत्स्यते स त्वया क्रुद्धस्तदा वध्यो भविष्यति ।

तं हत्वा लवणं क्रूरं तद्धनं मधुसञ्ज्ञितम् ॥ २१ ॥

निवेश्य नगरं तत्र तिष्ठ त्वं मेऽनुशासनात् ।

अश्वानां पञ्चसालस्रं रथानां च तदर्धकम् ॥ २२ ॥

गजानां षट् शतानीह पत्नीनामयुतत्रयम् ।

आगमिष्यति पश्चात्त्वमग्रे साधय राक्षसम् ॥ २३ ॥

धृत्युक्त्वा मूर्ध्निवधाय प्रेषयामास राघवः ।

शत्रुघ्नं मुनिभिः सार्धमाशीर्भिरभिनन्द्य च ॥ २४ ॥

शत्रुघ्नोऽपि तथा यके यथा रामेण योदितः ।

हत्वा मधुसुतं युद्धे मथुरामकरोत्पुरीम् ॥ २५ ॥

स्त्रीतां जनपदां यके मथुरां दानमानतः ।

सीतापि सुषुवे पुत्रौ द्वौ वाल्मीकिरथाश्रमे ॥ २६ ॥

मुनिस्तयोर्नाम यके कुशो ज्येष्ठोऽनुजो लवः ।

कमेण विद्यासम्पन्नौ सीतापुत्रौ बभूवतुः ॥ २७ ॥

उपनीतौ च मुनिना वेदाध्ययनतत्परौ ।

कृत्स्नं रामायणं प्राह काव्यं बालकयोर्मुनिः ॥ २८ ॥

शङ्करेण पुरा प्रोक्तं पार्वत्यै पुरदारिण्ये ।

वेदोपबृंहनार्थाय तावन्नाडयत प्रभुः ॥ २९ ॥

कुमारौ स्वरसम्पन्नौ सुन्दरावशिनाविव ।
 तन्त्रीतालसमायुक्तौ गायन्तौ येरतुर्वने ॥ ३० ॥
 तत्र तत्र मुनीनां तौ समाजे सुररूपिणौ ।
 गायन्तावभितो दृष्ट्वा विस्मिता मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३१ ॥
 गन्धर्वेष्विव किन्नरेषु भुवि वा देवेषु देवालये
 पातालेष्वथवा यतुर्मुष्णगृहे लोकेषु सर्वेषु य ।
 अस्माभिश्चिरञ्जुविभिश्चिरतरं दृष्ट्वा दिशः सर्वतो
 नाज्ञायीदृशगीतवाद्यगरिमा नादर्शि नाश्रावि य ॥ ३२ ॥
 अेवं स्तुवद्भिरभिलैर्मुनिभिः प्रतिवासरम् ।
 आसाते सुष्णमेकान्ते वाल्मीकेराश्रमे चिरम् ॥ ३३ ॥
 अथ रामोऽश्रमेघाटीश्रकार बभुवदक्षिणान् ।
 यज्ञान् स्वर्णमयीं सीतां विधाय विपुलद्युतिः ॥ ३४ ॥
 तस्मिन् विताने ऋषयः सर्वे राजर्षयस्तथा ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः समाजगुर्दृदक्षवः ॥ ३५ ॥
 वाल्मीकिरपि सङ्गृह्य गायन्तौ तौ कुशीलवौ ।
 जगाम ऋषिवाटस्य समीपं मुनिपुङ्गवः ॥ ३६ ॥
 तत्रैकान्ते स्थितं शान्तं समाधिविरमे मुनिम् ।
 कुशः पप्रच्छ वाल्मीकिं ज्ञानशास्त्रं कथान्तरे ॥ ३७ ॥
 भगवन् श्रोतुमिच्छामि सङ्क्षेपाद्भवतोऽपिलम् ।
 देहिनः संसृतिर्बन्धः कथमुत्पद्यते दृढः ॥ ३८ ॥
 कथं विमुच्यते देही दृढबन्धाद्भवामिधात् ।
 वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ मज्ज्यं शिष्याय ते मुने ॥ ३९ ॥
 वाल्मीकिरुवाच ।
 शृणु वक्ष्यामि ते सर्वं सङ्क्षेपाद्बन्धमोक्षयोः ।
 स्वरूपं साधनं चापि मत्तः श्रुत्वा यथोदितम् ॥ ४० ॥
 तथैवायं भद्रं ते ज्ञानमुक्तो भविष्यसि ।
 देह अेव मडागोडमदेहस्य विदात्मनः ॥ ४१ ॥
 तस्याहङ्कार अेवास्मिन्मन्त्री तेनैव कल्पितः ।

देहगेहाभिमानं स्वं समारोप्य विद्यात्मनि ॥ ४२ ॥
 तेन तादात्म्यमापन्नः स्वयेष्टितमशेषतः ।
 विदधाति विद्यानन्दे तद्वासितवपुः स्वयम् ॥ ४३ ॥
 तेन सङ्कुल्पितो देही सङ्कुल्पनिगडावृतः ।
 पुत्रदारगृहादीनि सङ्कुल्पयति यानि शम् ॥ ४४ ॥
 सङ्कुल्पयन् स्वयं देही परिशोचति सर्वदा ।
 त्रयस्तस्यालभो देहा अधमोत्तममध्यमाः ॥ ४५ ॥
 तमः सत्त्वरजः सञ्ज्ञा जगतः कारणं स्थितेः ।
 तमोऽप्याद्भिः सङ्कुल्पान्नित्यं तामसयेष्टया ॥ ४६ ॥
 अत्यन्तं तामसो भूत्वा कृमिकीटत्वमाप्नुयात् ।
 सत्त्वरूपो हि सङ्कुल्पो धर्मज्ञानपरायणः ॥ ४७ ॥
 अदूरमोक्षसाम्राज्यः सुभद्रूपो हि तिष्ठति ।
 रजोऽप्यो हि सङ्कुल्पो लोके स व्यवहारवान् ॥ ४८ ॥
 परितिष्ठति संसारे पुत्रदारानुरञ्जितः ।
 त्रिविधं तु परित्यज्य रूपमेतन्मलामते ॥ ४९ ॥
 सङ्कुल्पं परमाप्नोति पदमात्मपरिक्षये ।
 दृष्टीः सर्वाः परित्यज्य नियम्य मनसा मनः ॥ ५० ॥
 सबाह्याभ्यन्तरार्थस्य सङ्कुल्पस्य क्षयं कुरु ।
 यद्दि वर्षसहस्राणि तपश्चरसि दारुणम् ॥ ५१ ॥
 पातालस्थस्य भूस्थस्य स्वर्गस्थस्यापि तेऽनघ ।
 नान्यः कश्चिद्दुपायोऽस्ति सङ्कुल्पोपशमादृते ॥ ५२ ॥
 अनाभाषेऽविकारे स्वे सुभे परमपावने ।
 सङ्कुल्पोपशमे यत्नं पौरुषेण परं कुरु ॥ ५३ ॥
 सङ्कुल्पतन्तौ निष्पिला भावाः प्रोताः किलानघ ।
 छिन्ने तन्तौ न जानीमः क्व यान्ति विभवाः पराः ॥ ५४ ॥
 निःसङ्कुल्पो यथाप्रामव्यवहारपरो भव ।
 क्षये सङ्कुल्पजालस्य ज्वो ब्रह्मत्वमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥

अधिगतपरमार्थतामुपेत्य प्रसन्नमपास्य विकल्पजालमुच्यैः ।
 अधिगमय पदं तदद्वितीयं विततसुभाय सुषुप्तचित्तवृत्तिः ॥ ५६ ॥
 एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे षष्ठः
 सर्गः ॥ ६ ॥

॥ सप्तम सर्गः ॥

श्रीमलादेव उवाच ।
 वाल्मीकिना बोधितोऽसौ कुशः सद्योगतल्लभः ।
 अन्तर्भुक्तो बलिः सर्वमनुकुर्वन्श्चकार सः ॥ १ ॥
 वाल्मीकिरपि तौ प्राड सीतापुत्रौ मलाधियौ ।
 तत्र तत्र य गायन्तौ पुरे वीथिषु सर्वतः ॥ २ ॥
 रामस्याग्रे प्रगाथेतं शुश्रूषुर्यद्वि राघवः ।
 न ग्राह्यं वै युवाभ्यां तद्यदि किञ्चित्प्रदास्यति ॥ ३ ॥
 एति तौ योदितौ तत्र गायमानौ विचरतुः ।
 यथोक्तमृषिणा पूर्वं तत्र तत्राभ्यगायताम् ॥ ४ ॥
 तां स शुश्राव काकुत्स्थः पूर्वथर्या ततस्ततः ।
 अपूर्वपाठजातिं य गेयेन समभिप्लुताम् ॥ ५ ॥
 बालयो राघवः श्रुत्वा कौतूहलमुपेयिवान् ।
 अथ कर्मान्तरे राजा समाहूय मलामुनीन् ॥ ६ ॥
 राज्ञश्चैव नरव्याघ्रः पण्डितांश्चैव नैगमान् ।
 पौराणिकान् शब्दविदो ये य वृद्धा द्विजातयः ॥ ७ ॥
 अेतान् सर्वान् समाहूय गायकौ समवेशयत् ।
 ते सर्वे दृष्टमनसो राजानो ब्राह्मणादयः ॥ ८ ॥
 रामं तौ दारकौ दृष्ट्वा विस्मिताः ह्यनिमेषाः ।
 अवोचन् सर्वे अेवैते परस्परमथागताः ॥ ९ ॥
 एभौ रामस्य सदृशौ बिम्बाद्विम्बमिवोदितौ ।

जटिलौ यद्वि न स्यातां न च वल्कलधारिणौ ॥ १० ॥

विशेषं नाधिगच्छामो राघवस्यानयोस्तदा ।

अेवं संवदतां तेषां विस्मितानां परस्परम् ॥ ११ ॥

उपयङ्गमतुर्गातुं तावुभौ मुनिदारकौ ।

ततः प्रवृत्तं मधुरं गान्धर्वमतिमानुषम् ॥ १२ ॥

श्रुत्वा तन्मधुरं गीतमपराङ्गे रघूत्तमः ।

उवाच भरतं याभ्यां दीयतामयुतं वसु ॥ १३ ॥

दीयमानं सुवर्णं तु न तज्जगृह्यतुस्तदा ।

किमनेन सुवर्णेन राजत्रौ वन्यभोजनौ ॥ १४ ॥

एति सन्त्यज्य सन्दत्तं जग्मतुर्मुनिसन्निधिम् ।

अेवं श्रुत्वा तु यश्चितं रामः स्वस्यैव विस्मितः ॥ १५ ॥

ज्ञात्वा सीताकुमारौ तौ शत्रुघ्नं येदमब्रवीत् ।

उनूभन्तं सुषेणं च विभीषणमथाङ्गदम् ॥ १६ ॥

भगवन्तं मडात्मानं वाल्मीकिं मुनिसत्तमम् ।

आनयध्वं मुनिवरं ससीतं देवसम्मितम् ॥ १७ ॥

अस्यास्तु पर्षदो मध्ये प्रत्ययं जनकात्मजा ।

करोतु शपथं सर्वे जानन्तु गतकल्मषाम् ॥ १८ ॥

सीतां तद्भयनं श्रुत्वा गताः सर्वेऽतिविस्मिताः ।

उच्युर्यथोक्तं रामेण वाल्मीकिं रामपार्षदाः ॥ १९ ॥

रामस्य हृद्रतं सर्वं ज्ञात्वा वाल्मीकिरब्रवीत् ।

श्वः कश्चिन्ति वै सीता शपथं जनसंसदि ॥ २० ॥

योषितां परमं दैवं पतिरेव न संशयः ।

तश्छ्रुत्वा सडसा गत्वा सर्वे प्रोयुर्मुनेर्वयः ॥ २१ ॥

राघवस्यापि रामोऽपि श्रुत्वा मुनिवयस्तथा ।

राजनो मुनयः सर्वे शृणुध्वमिति याब्रवीत् ॥ २२ ॥

सीतायाः शपथं लोका विजानन्तु शुभाशुभम् ।

एत्युक्ता राघवेणैषा लोकाः सर्वे दिदृक्षवः ॥ २३ ॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव मर्षयः ।
 वानराश्च समाजग्मुः कौतूहलसमन्विताः ॥ २४ ॥
 ततो मुनिवरस्तूर्णं ससीतः समुपागमत् ।
 अग्रतस्तमृषिं कृत्वाऽऽयान्ती किञ्चिदवाऽमुषी ॥ २५ ॥
 कृताञ्जलिर्बाष्पकण्ठा सीता यज्ञं विवेश तम् ।
 दृष्ट्वा लक्ष्मीमिवायान्तीं ब्रह्माणमनुयायिनीम् ॥ २६ ॥
 वाल्मीकेः पृष्ठतः सीतां साधुवाद्यो मडानभूत् ।
 तदा मध्ये जनौघस्य प्रविश्य मुनिपुङ्गवः ॥ २७ ॥
 सीतासहायो वाल्मीकिरिति प्राह य राघवम् ।
 षयं दाशरथे सीता सुप्रता धर्मचारिणी ॥ २८ ॥
 अपापा ते पुरा त्यक्त्वा ममाश्रमसमीपतः ।
 लोकापवादभीतेन त्वया राम मडावने ॥ २९ ॥
 प्रत्ययं दास्यते सीता तदनुज्ञातुमर्हसि ।
 धर्मौ तु सीतातनयाविमौ यमलजातकौ ॥ ३० ॥
 सुतौ तु तव दूर्धर्षो तथ्यमेतद्ब्रवीमि ते ।
 प्रयेतसोऽहं दशमः पुत्रो रघुकुलोद्भू ॥ ३१ ॥
 अनृतं न स्मराम्युक्तं तथेमौ तव पुत्रकौ ।
 बहून् वर्षगाणान् सभ्यं तपश्चर्या मया कृता ॥ ३२ ॥
 नोपाश्रीयां कुलं तस्या दृष्टेयं यदि मैथिली ।
 वाल्मीकिनैवमुक्तस्तु राघवः प्रत्यभाषत ॥ ३३ ॥
 अवेमेतन्महाप्राज्ञ यथा वदसि सुप्रत ।
 प्रत्ययो जनितो मज्जं तव वाक्यैरकिङ्खिषैः ॥ ३४ ॥
 लङ्कायामपि दत्तो मे वैदेह्या प्रत्ययो मडान् ।
 देवानां पुरतस्तेन मन्दिरे सम्प्रवेशिता ॥ ३५ ॥
 सेयं लोकभयाद्ब्रह्मन्नपापाऽपि सती पुरा ।
 सीता मया परित्यक्त्वा भवांस्तत्क्षन्तुमर्हति ॥ ३६ ॥
 ममैव जातौ जानामि पुत्रावेतौ कुशीलवौ ।
 शुद्ध्यायां जगतीमध्ये सीतायां प्रीतिरस्तु मे ॥ ३७ ॥

देवाः सर्वे परिज्ञाय रामाभिप्रायमुत्सुकाः ।
 ब्रह्ममाण्डमग्रतः कृत्वा समाजग्मुः सलस्रशः ॥ ३८ ॥
 प्रजः समागमन् लृष्टाः सीता कौशेयवासिनी ।
 उदङ्मुष्मी ङ्यधोदृष्टिः प्राञ्जलिर्वाङ्मयमब्रवीत् ॥ ३९ ॥
 रामादन्यं यथाहं वै मनसापि न चिन्तये ।
 तथा मे धरणी देवी विवरं दातुमर्हति ॥ ४० ॥
 तथा शपन्त्याः सीतायाः प्रादुरासीन्महाद्भुतम् ।
 भूतवादिष्यमत्यर्थं सिंहासनमनुत्तमम् ॥ ४१ ॥
 नागेन्द्रैर्प्रियमाणं य द्रिव्यदेहे रविप्रभम् ।
 भूदेवी जानकीं द्योभ्यां गृहीत्वा स्नेहसंयुता ॥ ४२ ॥
 स्वागतं तामुवाचैनामासने संन्यवेशयत् ।
 सिंहासनस्थां वैदेहीं प्रविशन्तीं रसातलम् ॥ ४३ ॥
 निरन्तरा पुष्पवृष्टिर्दिव्या सीतामवाकिरत् ।
 साधुवादश्च सुमहान् देवानां परमाद्भुतः ॥ ४४ ॥
 त्रियुश्च बहुधा वाचो ङ्यन्तरिक्षगताः सुराः ।
 अन्तरिक्षे च भूमौ च सर्वे स्थावरजङ्गमाः ॥ ४५ ॥
 वानराश्च महाकायाः सीताशपथकारणात् ।
 केचिच्चिन्तापरास्तस्य केचिद्ध्यानपरायणाः ॥ ४६ ॥
 केचिद्रामं निरीक्षन्तः केचित्सीतामथेतसः ।
 मुहूर्तमात्रं तत्सर्वं तूष्णीमभूतमथेतनम् ॥ ४७ ॥
 सीताप्रवेशनं दृष्ट्वा सर्वं सम्मोहितं जगत् ।
 रामस्तु सर्वं ज्ञात्वैव भविष्यत्कार्यगौरवम् ॥ ४८ ॥
 अजानन्नैव दुःभेन शुशोच जनकात्मजम् ।
 ब्रह्मणा ऋषिभिः सार्धं बोधितो रघुनन्दनः ॥ ४९ ॥
 प्रतिबुद्ध एव स्वप्राथ्यकारानन्तराः क्रियाः ।
 विससर्ज ऋषीन् सर्वानृत्विजो ये समागताः ॥ ५० ॥
 तान् सर्वान् धनरत्नाद्यैस्तोषयामास भूरिशः ।

उपादाय कुमारौ तावयोध्यामगमत्प्रभुः ॥ ५१ ॥
 तदादि निःस्पृहो रामः सर्वभोगेषु सर्वदा ।
 आत्मयिन्तापरो नित्यमेकान्ते समुपस्थितः ॥ ५२ ॥
 श्रेकान्ते ध्याननिरते श्रेकदा राघवे सति ।
 ज्ञात्वा नारायणं साक्षात्कौसल्या प्रियवादिनी ॥ ५३ ॥
 भक्त्यागत्य प्रसन्नं तं प्रणता प्राड लृष्टधीः ।
 राम त्वं जगतामादिरादिमध्यान्तवर्जितः ॥ ५४ ॥
 परमात्मा परानन्दः पूर्णः पुरुष ईश्वरः ।
 जातोऽसि मे गर्भगृहे मम पुण्यातिरेकतः ॥ ५५ ॥
 अवसाने ममाप्यद्य समयोऽभूद्रघूत्तम ।
 नाद्याप्यबोधजः कृत्स्नो भवबन्धो निवर्तते ॥ ५६ ॥
 छेदानीमपि मे ज्ञानं भवबन्धनिवर्तकम् ।
 यथा सङ्क्षेपतो भूयात्तथा बोधय मां विभो ॥ ५७ ॥
 निर्वेदवादिनीमेवं मातरं मातृवत्सलः ।
 दयालुः प्राड धर्मात्मा जराजर्जरितां शुभाम् ॥ ५८ ॥
 मार्गास्त्रयो भया प्रोक्ताः पुरा मोक्षामिसाधकाः ।
 कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च शाश्वतः ॥ ५९ ॥
 भक्तिर्विबिधते मातस्त्रिविधा गुणभेदतः ।
 स्वभावो यस्य यस्तेन तस्य भक्तिर्विबिधते ॥ ६० ॥
 यस्तु छिंसां समुद्दिश्य दम्भं मात्सर्यमेव वा ।
 भेददृष्टिश्च संरम्भी भक्तो मे तामसः स्मृतः ॥ ६१ ॥
 कृत्वाभिसन्धिर्भोगार्थी धनकामो यशस्तथा ।
 अर्यादौ भेदबुद्ध्या मां पूजयेत्स तु राजसः ॥ ६२ ॥
 परस्मिन्नर्पितं यस्तु कर्मनिर्दरप्राय वा ।
 कर्तव्यमिति वा कुर्याद्भेदबुद्ध्या स सात्त्विकः ॥ ६३ ॥
 मद्गुणाश्रयणार्थेव मय्यनन्तगुणालये ।
 अविच्छिन्ना मनोवृत्तिर्यथा गङ्गाभ्रमुनोऽम्बुधौ ॥ ६४ ॥

तदेव भक्तियोगस्य लक्षणं निर्गुणस्य हि ।
 अडैतुक्थव्यवहिता या भक्तिर्मयि जायते ॥ ६५ ॥
 सा मे सालोक्यसामीप्यसार्ष्टिसायुज्यमेव वा ।
 ददात्यपि न गृह्णन्ति भक्ता मत्सेवनं विना ॥ ६६ ॥
 स एवात्यन्तिको योगो भक्तिमार्गस्य भामिनि ।
 मद्भावं प्राप्नुयात्तेन अतिक्रम्य गुणत्रयम् ॥ ६७ ॥
 मलता कामडीनेन स्वधर्मायरण्येन च ।
 कर्मयोगेन शस्तेन वर्जितेन विहिसनात् ॥ ६८ ॥
 मदर्शनस्तुतिमलापूजाभिः स्मृतिवन्दनैः ।
 भूतेषु मद्भावनया सङ्गेनासत्यवर्जनैः ॥ ६९ ॥
 अडुमानेन मलतां दुःषिनामनुकम्पया ।
 स्वसमानेषु मैत्र्या च यमादीनां निषेवया ॥ ७० ॥
 वेदान्तवाक्यश्रवणान्मम नामानुकीर्तनात् ।
 सत्सङ्गेनार्जवेनैव ह्यलमः परिवर्जनात् ॥ ७१ ॥
 काङ्क्षया मम धर्मस्य परिशुद्धान्तरो जनः ।
 मद्गुणश्रवणादेव याति मामञ्जसा जनः ॥ ७२ ॥
 यथा वायुवशाद्गन्धः स्वाश्रयाद्घ्राणमाविशेत् ।
 योगाभ्यासरतं चित्तमेवमात्मानमाविशेत् ॥ ७३ ॥
 सर्वेषु प्राणिजतेषु ह्यलमात्मा व्यवस्थितः ।
 तमज्ञात्वा विमूढात्मा कुरुते केवलं अलिः ॥ ७४ ॥
 छियोत्पन्नैर्नैकभेदैर्द्रव्यैर्म नाम्भ तोषणम् ।
 भूतावमानिनार्यायामर्थितोऽलं न पूजितः ॥ ७५ ॥
 तावन्मामर्थयेद्देवं प्रतिमादौ स्वकर्मभिः ।
 यावत्सर्वेषु भूतेषु स्थितं यात्मनि न स्मरेत् ॥ ७६ ॥
 यस्तु भेदं प्रकुरुते स्वात्मनश्च परस्य च ।
 भिन्नदृष्टेर्भयं मृत्युस्तस्य कुर्यान्न संशयः ॥ ७७ ॥
 मामतः सर्वभूतेषु परिच्छिन्नेषु संस्थितम् ।
 अेकं ज्ञानेन मानेन मैत्र्या चार्थेदभिन्नधीः ॥ ७८ ॥

येतसैवानिशं सर्वभूतानि प्राणमेत्सुधीः ।
 ज्ञात्वा मां येतनं शुद्धं ज्वरुपेण संस्थितम् ॥ ७९ ॥
 तस्मात्कदाचिन्नेक्षित भेदमीश्वरज्वरयोः ।
 भक्तियोगो ज्ञानयोगो मया मातरुदीरितः ॥ ८० ॥
 आलम्ब्यैकतरं वापि पुरुषः शुभमृच्छति ।
 ततो मां भक्तियोगेन मातः सर्वदृष्टि स्थितम् ॥ ८१ ॥
 पुत्ररुपेण वा नित्यं स्मृत्वा शान्तिमवाप्स्यसि ।
 श्रुत्वा रामस्य वचनं कौसल्याऽऽनन्दसंयुता ॥ ८२ ॥
 रामं सदा दृष्टि ध्यात्वा छित्त्वा संसारबन्धनम् ।
 अतिक्रम्य गतीस्तिस्त्रोऽप्यवाप परमां गतिम् ॥ ८३ ॥
 ऊँकेयी यापि योगं रघुपतिगदितं पूर्वमेवाधिगम्य
 श्रद्धाभक्तिप्रशान्ता दृष्टि रघुतिलकं भावयन्ती गतासुः ।
 गत्वा स्वर्गं स्फुरन्ती दशरथसङ्घिता मोदमानावतस्थे
 माता श्रीलक्ष्मणस्याप्यतिविमलमतिः प्राप भर्तुः समीपम् ॥ ८४ ॥
 एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे सप्तमः
 सर्गः ॥ ७ ॥

॥ अष्टम सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच ।
 अथ काले गते कस्मिन् भरतो भीमविक्रमः ।
 युधाञ्जिता मातुलेन ख्यादूतोऽगात्ससैनिकः ॥ १ ॥
 रामाज्ञया गतस्तत्र उत्त्वा गन्धर्वनायकान् ।
 तिस्रः कोटीः पुरे द्वे तु निवेश्य रघुनन्दनः ॥ २ ॥
 पुष्करं पुष्करायत्यां तक्षं तक्षशिलाह्वये ।
 अभिषिच्य सुतौ तत्र धनधान्यसुदृढृतौ ॥ ३ ॥

पुनरागत्य भरतो रामसेवापरोऽभवत् ।
 ततः प्रीतो रघुश्रेष्ठो लक्ष्मणं प्राड सादरम् ॥ ४ ॥
 उभौ कुमारौ सौमित्रे गृहीत्वा पश्चिमां दिशम् ।
 तत्र भिल्वान् विनिर्जित्य दृष्टान् सर्वापकारिणः ॥ ५ ॥
 अद्गदश्चित्रकेतुश्च मलासत्त्वपराङ्मौ ।
 द्वयोर्द्वे नगरे कृत्वा गजश्वधनरत्नैः ॥ ६ ॥
 अभिषिच्य सुतौ तत्र शीघ्रमागच्छ मां पुनः ।
 रामस्याज्ञां पुरस्कृत्य गजश्वबलवाहनः ॥ ७ ॥
 गत्वा लुत्वा रिपून् सर्वान् स्थापयित्वा कुमारकौ ।
 सौमित्रिः पुनरागत्य रामसेवापरोऽभवत् ॥ ८ ॥
 ततस्तु काले मलति प्रयाते
 रामं सदा धर्मपथे स्थितं लरिम् ।
 द्रष्टुं समागादृषिवेषधारी
 कालस्ततो लक्ष्मणमित्युवाच ॥ ९ ॥
 निवेद्यस्वातिबलस्य दूतं
 मां द्रष्टुकामं पुरुषोत्तमाय ।
 रामाय विज्ञापनमस्ति तस्य
 मदर्षिभुष्यस्य चिराय धीमन् ॥ १० ॥
 तस्य तद्भयनं श्रुत्वा सौमित्रिस्त्वरथान्वितः ।
 आचर्यक्षेडथ रामाय स सम्प्राप्तं तपोधनम् ॥ ११ ॥
 अेवं भ्रुवन्तं प्रोवाय लक्ष्मणं राघवो वयः ।
 शीघ्रं प्रवेश्यतां तात मुनिः सत्कारपूर्वकम् ॥ १२ ॥
 लक्ष्मणस्तु तथेत्युक्त्वा प्रावेशयत तापसम् ।
 स्वतेजसा ज्वलन्तं तं धृतसिक्तं यथानलम् ॥ १३ ॥
 सोऽभिगम्य रघुश्रेष्ठं दीप्यमानः स्वतेजसा ।
 मुनिर्भृशुरवाक्येन वर्धस्वेत्याड राघवम् ॥ १४ ॥
 तस्मै स मुनये रामः पूजां कृत्वा यथाविधि ।
 पृञ्चानामयमव्यग्रो रामः पृष्टोऽथ तेन सः ॥ १५ ॥

द्विव्यासने समासीनो रामः प्रोवाच तापसम् ।
 यदर्थमागतोऽसि त्वमिह तत्प्रापयस्व मे ॥ १६ ॥
 वाक्येन थोदितस्तेन रामेणाल मुनिर्वचः ।
 ब्रह्ममेव प्रयोक्तव्यमनालक्ष्यं तु तद्ग्रथः ॥ १७ ॥
 नान्येन थैतच्छ्रोतव्यं नाप्यातव्यं य कस्यचित् ।
 शृणुयाद्वा निरीक्षेद्वा यः स वध्यस्त्वया प्रभो ॥ १८ ॥
 तथेति य प्रतिज्ञाय रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
 तिष्ठ त्वं द्वारि सौमित्रे नायात्वत्र जनो रलः ॥ १९ ॥
 यथागच्छति को वापि स वध्यो मे न संशयः ।
 ततः प्राड मुनिं रामो येन वा त्वं विसर्जितः ॥ २० ॥
 यत्ते मनीषितं वाक्यं तद्ब्रह्मस्व ममाग्रतः ।
 ततः प्राड मुनिर्वाक्यं शृणु राम यथातथम् ॥ २१ ॥
 ब्रह्मणः प्रेषितोऽस्मीश कार्यार्थे तेऽन्तिकं प्रभो ।
 अहं हि पूर्वजो देव तव पुत्रः परन्तप ॥ २२ ॥
 मायासङ्गमज्जो वीर कालः सर्वलरः स्मृतः ।
 ब्रह्मा त्वामाड भगवान् सर्वदेवर्षिपूजितः ॥ २३ ॥
 रक्षितुं स्वर्गलोकस्य समयस्ते मलाभते ।
 पुरा त्वमेक येवासीर्लोकान् संलृत्य मायया ॥ २४ ॥
 भार्यया सलितस्त्वं मामादौ पुत्रमज्जजनः ।
 तथा भोगवतं नागमनन्तमुदकेशयम् ॥ २५ ॥
 मायया जनयित्वा त्वं द्वौ ससत्त्वौ मलाबलौ ।
 मधुकैटभकौ दैत्यौ लत्वा मेदोऽस्थिसञ्चयम् ॥ २६ ॥
 ठमां पर्वतसम्बद्धां मेदिनीं पुरुषर्षभ ।
 पत्ने द्विव्यार्कसङ्काशे नाभ्यामुत्पाद्य मामपि ॥ २७ ॥
 मां विधाय प्रजाध्यक्षं मयि सर्वं न्यवेद्यत् ।
 सोऽहं संयुक्तसम्भारस्त्वामवोयं जगत्पते ॥ २८ ॥
 रक्षां विधत्स्व भूतेभ्यो ये मे वीर्यापहारिणः ।
 ततस्त्वं कश्यपाज्जातो विष्णुर्वाभनःपधृक् ॥ २९ ॥

हृतवानसि भूभारं वधाद्रक्षोगाणस्य च ।
 सर्वासून्सार्थमाणासु प्रजासु धरणीधर ॥ ३० ॥
 रावणस्य वधाकाङ्क्षी मर्त्यलोकमुपागतः ।
 दशवर्षसदस्त्राणि दशवर्षशतानि च ॥ ३१ ॥
 कृत्वा वासस्य समयं त्रिदशेष्यात्मनः पुरा ।
 स ते मनोरथः पूर्णः पूर्णो थायुषि ते नृषु ॥ ३२ ॥
 कालस्तापसउपेण त्वत्समीपमुपागमत् ।
 ततो भूयश्च ते बुद्धिर्यदि राज्यमुपासितुम् ॥ ३३ ॥
 तत्तथा भव भद्रं ते अेवमाह पितामहः ।
 यदि ते गमने बुद्धिर्देवलोकं जितेन्द्रिय ॥ ३४ ॥
 सनाथा विष्णुना देवा भजन्तु विगतज्वराः ।
 यतुर्भुवस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा कालेन भाषितम् ॥ ३५ ॥
 उसन् रामस्तदा वाक्यं कृत्स्नस्थान्तकमब्रवीत् ।
 श्रुतं तव वचो मेऽद्य ममापीष्टतरं तु तत् ॥ ३६ ॥
 सन्तोषः परमो ज्ञेयस्त्वदागमनकारणात् ।
 त्रयाणामपि लोकानां कार्यार्थं मम सम्भवः ॥ ३७ ॥
 भद्रं तेऽस्त्वागमिष्यामि यत अेवाहमागतः ।
 मनोरथस्तु सम्प्राप्तो न मेऽत्रास्ति विचारण ॥ ३८ ॥
 मत्सेवकानां देवानां सर्वकार्येषु वै मया ।
 स्थातव्यं मायया पुत्र यथा याह प्रजापतिः ॥ ३९ ॥
 अेवं तयोः कथयतोर्दुर्वासा मुनिरभ्यगात् ।
 राजद्वारं राघवस्य दर्शनापेक्षया द्रुतम् ॥ ४० ॥
 मुनिर्वक्ष्मणमासाद्य दुर्वासा वाक्यमब्रवीत् ।
 शीघ्रं दर्शय रामं मे कार्यं मेऽत्यन्तमाहितम् ॥ ४१ ॥
 तश्चुत्वा प्राह सौमित्रिर्मुनिं ज्वलनतेजसम् ।
 रामेण कार्यं किं तेऽद्य किं तेऽभीष्टं करोम्यहम् ॥ ४२ ॥
 राजा कार्यान्तरे व्यग्रो भुङ्क्तुं सम्प्रतीक्ष्यताम् ।

तच्छ्रुत्वा कोपसन्तप्तो मुनिः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ४३ ॥

अस्मिन् क्षणे तु सौमित्रे न दर्शयसि येद्विभुम् ।

रामं सविषयं वंशं भस्मीकुर्यां न संशयः ॥ ४४ ॥

श्रुत्वा तद्भयनं घोरमृषेर्दुर्वाससो भृशम् ।

स्वरूपं तस्य वाक्यस्य चिन्तयित्वा स लक्ष्मणः ॥ ४५ ॥

सर्वनाशाद्भरं मेऽद्य नाशो ह्येकस्य कारणात् ।

निश्चित्यैवं ततो गत्वा रामाय प्राड लक्ष्मणः ॥ ४६ ॥

सौमित्रेर्वयनं श्रुत्वा रामः कालं व्यसर्जयत् ।

शीघ्रं निर्गम्य रामोऽपि दृष्टात्रिः सुतं मुनिम् ॥ ४७ ॥

रामोऽभिवाद्य सम्प्रीतो मुनिं पप्रच्छ सादरम् ।

किं कार्यं ते करोमीति मुनिमाह रघूत्तमः ॥ ४८ ॥

तच्छ्रुत्वा रामवयनं दूर्वासा राममब्रवीत् ।

अद्य वर्षसहस्राणामुपवाससमापनम् ॥ ४९ ॥

अतो भोजनमिच्छामि सिद्धं यत्ते रघूत्तम ।

रामो मुनिवयः श्रुत्वा सन्तोषेण समन्वितः ॥ ५० ॥

स सिद्धमन्नं मुनये यथावत्समुपाहरत् ।

मुनिर्भुङ्क्वान्नममृतं सन्तुष्टः पुनरभ्यगात् ॥ ५१ ॥

स्वमाश्रमं गते तस्मिन् रामः सस्मार भाषितम् ।

कालेन शोकदुःखार्तो विमनाश्चातिविह्वलः ॥ ५२ ॥

अवाङ्मुष्णो दीनमना न शशाकामिभाषितुम् ।

मनसा लक्ष्मणं ज्ञात्वा हतप्रायं रघूद्भङ्गः ॥ ५३ ॥

अवाङ्मुष्णो बभूवाथ तूष्णीमेवाभिलेख्यरः ।

ततो रामं विलोक्याह सौमित्रिर्दुःखसम्प्लुतम् ॥ ५४ ॥

तूष्णीम्भूतं चिन्तयन्तं गर्डन्तं स्नेहबन्धनम् ।

मद्भृते त्यज सन्तापं जडि मां रघुनन्दन ॥ ५५ ॥

गतिः कालस्य कविता पूर्वमेवेदृशी प्रभो ।

त्वयि हीनप्रतिज्ञे तु नरको मे ध्रुवं भवेत् ॥ ५६ ॥

मयि प्रीतिर्यदि भवेद्यधनुग्राह्यता तव ।
 त्यक्त्वा शङ्कां जडि प्राज्ञ मा मा धर्म त्यज प्रभो ॥ ५७ ॥
 सौमित्रिणोक्तं तश्चुत्वा रामश्चलितमानसः ।
 आलूय मन्त्रिणः सर्वान् वसिष्ठं येदमब्रवीत् ॥ ५८ ॥
 मुनेरागमनं यत्तु कालस्यापि हि भाषितम् ।
 प्रतिज्ञामात्मनश्चैव सर्वमावेदयत्प्रभुः ॥ ५९ ॥
 श्रुत्वा रामस्य वचनं मन्त्रिणः सपुरोहिताः ।
 उच्युः प्राञ्जलयः सर्वे राममडिलिङ्कारिणाम् ॥ ६० ॥
 पूर्वमेव हि निर्दिष्टं तव भूभारहारिणः ।
 लक्ष्मणेन वियोगस्ते ज्ञातो विज्ञानयक्षुषा ॥ ६१ ॥
 त्यजाशु लक्ष्मणं राम मा प्रतिज्ञां त्यज प्रभो ।
 प्रतिज्ञाते परित्यक्ते धर्मो भवति निष्फलः ॥ ६२ ॥
 धर्मं नष्टेऽपिले राम त्रैलोक्यं नश्यति ध्रुवम् ।
 त्वं तु सर्वस्य लोकस्य पालकोऽसि रघूत्तम ॥ ६३ ॥
 त्यक्त्वा लक्ष्मणमेवैकं त्रैलोक्यं त्रातुमर्हसि ।
 रामो धर्मार्थसहितं वाक्यं तेषामनिन्दितम् ॥ ६४ ॥
 सभामध्ये समाश्रुत्य प्राड सौमित्रिमञ्जसा ।
 यथेष्टं गच्छ सौमित्रे मा भूद्दुर्मस्य संशयः ॥ ६५ ॥
 परित्यागो वधो वापि सतामेवोभयं समम् ।
 अेवमुक्ते रघुश्रेष्ठे दृःष्व्याकुलितेक्षणः ॥ ६६ ॥
 रामं प्राणभ्य सौमित्रिः शीघ्रं गृहमगात्स्वकम् ।
 ततोऽगात्सख्यूतीरमायभ्य स कृताञ्जलिः ॥ ६७ ॥
 नव द्वाराणि संयभ्य मूर्ध्नि प्राणमधारयत् ।
 यदक्षरं परं ब्रह्म वासुदेवाप्यभ्ययम् ॥ ६८ ॥
 पदं तत्परमं धाम येतसा सोऽब्ययिन्तयत् ।
 वायुरोधेन संयुक्तं सर्वे देवाः सङ्घर्षयः ॥ ६९ ॥
 साग्रयो लक्ष्मणं पुष्पैस्तुष्टुवुश्च समाकिरन् ।
 अदृश्यं विबुधैः कैश्चित्सशरीरं य वासवः ॥ ७० ॥

ગૃહીત્વા લક્ષ્મણં શક્રઃ સ્વર્ગલોકમથાગમત્ ।
તતો વિષ્ણોશ્ચતુર્ભાગં તં દેવં સુરસત્તમાઃ ।
સર્વે દેવર્ષયો દૃષ્ટ્વા લક્ષ્મણં સમપૂજયન્ ॥ ૭૧ ॥

લક્ષ્મણે હિ દિવમાગતે હરૌ સિદ્ધલોકગતયોગિનસ્તદા ।
બ્રહ્મણા સહ સમાગમન્મુદા દ્રષ્ટુમાહિતમહાહિરૂપકમ્ ॥ ૭૨ ॥
ઇતિ શ્રીમદધ્યાત્મરામાયણે ઉમામહેશ્વરસંવાદે ઉત્તરકાણ્ડે અષ્ટમઃ
સર્ગઃ ॥ ૮ ॥

॥ નવમ સર્ગઃ ॥

શ્રી મહાદેવ ઉવાચ ।
લક્ષ્મણં તુ પરિત્યજ્ય રામો દુઃખસમન્વિતઃ ।
મન્ત્રિણો નૈગમાંશ્ચૈવ વસિષ્ઠં ચેદમબ્રવીત્ ॥ ૧ ॥
અભિષેક્ષ્યામિ ભરતમધિરાજ્યે મહામતિમ્ ।
અથ ચાહં ગમિષ્યામિ લક્ષ્મણસ્ય પદાનુગઃ ॥ ૨ ॥
એવમુક્તે રઘુશ્રેષ્ઠે પૌરજાનપદાસ્તદા ।
દ્રુમા ઇવચ્છિન્નમૂલા દુઃખાર્તાઃ પતિતા ભુવિ ॥ ૩ ॥
મૂર્ચ્છિતો ભરતો વાપિ શ્રુત્વા રામાભિભાષિતમ્ ।
ગર્હ્યામાસ રાજ્યં સ પ્રાહેદં રામસન્નિઘૌ ॥ ૪ ॥
સત્યેન ચ શપે નાહં ત્વાં વિના દિવિ વા ભુવિ ।
કાઠ્ઠે રાજ્યં રઘુશ્રેષ્ઠ શપે ત્વત્પાદયોઃ પ્રભો ॥ ૫ ॥
ઇમૌ કુશલવૌ રાજન્નભિષિગ્ચસ્વ રાઘવ ।
કોસલેષુ કુશં વીરમુત્તરેષુ લવં તથા ॥ ૬ ॥
ગચ્છન્તુ દૂતાસ્ત્વરિતં શત્રુઘ્નાનયનાય હિ ।
અસ્માકમેતદ્રમનં સ્વર્વાસાય શૃણોતુ સઃ ॥ ૭ ॥
ભરતેનોદિતં શ્રુત્વા પતિતાસ્તાઃ સમીક્ષ્ય તમ્ ।

प्रजाश्च भयसंविज्ञा रामविश्वेषकातराः ॥ ८ ॥
 वसिष्ठो भगवान् राममुवाच सदयं वयः ।
 पश्य तातादरात्सर्वाः पतिता भूतले प्रजाः ॥ ९ ॥
 तासां भावानुगं राम प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
 श्रुत्वा वसिष्ठवचनं ताः समुत्थाप्य पूजय च ॥ १० ॥
 सस्नेहो रघुनाथस्ताः किं करोमीति याञ्जवीत् ।
 ततः प्राञ्जलयः प्रोचुः प्रजा भक्त्या रघूद्भुम् ॥ ११ ॥
 गन्तुमिच्छसि यत्र त्वमनुगच्छामहे वयम् ।
 अस्माकमेषा परमा प्रीतिर्धर्मोऽयमक्षयः ॥ १२ ॥
 तवानुगमने राम उद्भृता नो दृढा मतिः ।
 पुत्रदारादितिभिः सार्धमनुयामोऽथ सर्वथा ॥ १३ ॥
 तपोवनं वा स्वर्गं वा पुरं वा रघुनन्दन ।
 ज्ञात्वा तेषां मनोदार्ढ्यं कालस्य वचनं तथा ॥ १४ ॥
 भक्तं पौरजन्तं यैव भाढमित्याड राघवः ।
 कृत्वैव निश्चयं रामस्तस्मिन्नेवाडनि प्रभुः ॥ १५ ॥
 प्रस्थापयामास च तौ रामभद्रः कुशीलवौ ।
 अष्टौ रथसडस्राणि सडस्रं यैव दन्तिनाम् ॥ १६ ॥
 षष्टिं याश्चसडस्राणामेकैकस्मै ददौ भलम् ।
 अडुरत्नौ अडुधनौ उष्टपुष्टजनावृतौ ॥ १७ ॥
 अभिवाद्य गतौ रामं कृच्छ्रेण तु कुशीलवौ ।
 शत्रुघ्नानयने दूतान् प्रेषयामास राघवः ॥ १८ ॥
 ते दूतास्त्वरितं गत्वा शत्रुघ्नाय न्यवेदयन् ।
 कालस्यागमनं पश्चादत्रिपुत्रस्य येष्टितम् ॥ १९ ॥
 लक्ष्मणस्य च निर्याणं प्रतिज्ञां राघवस्य च ।
 पुत्राभिषेचनं यैव सर्वं रामयिकीर्षितम् ॥ २० ॥
 श्रुत्वा तददूतवचनं शत्रुघ्नः कुलनाशनम् ।
 व्यथितोऽपि धृतिं लब्ध्वा पुत्रावाडूय सत्वरः ।
 अभिषिच्य सुभाडुं वै मथुरायां मडाभलः ॥ २१ ॥

यूपकेतुं च विदिशानगरे शत्रुसूदनः ।
 अयोध्यां त्वरितं प्रागात्स्वयं रामदिदृक्षया ॥ २२ ॥
 ददर्श च मलात्मानं तेजसा ज्वलनप्रभम् ।
 द्रुकूलयुगसंवीतं ऋषिभिश्चाक्षयैर्वृतम् ॥ २३ ॥
 अभिवाद्य रमानाथं शत्रुघ्नो रघुपुङ्गवम् ।
 प्राञ्जलिविर्धर्मसहितं वाक्यं प्राड मलामतिः ॥ २४ ॥
 अभिषिष्य सुतौ तत्र राजये राजवलयन ।
 तवानुगमने राजन् विद्धि मां कृतनिश्चयम् ॥ २५ ॥
 त्यक्तुं नार्हसि मां वीर भक्तं तव विशेषतः ।
 शत्रुघ्नस्य दृढां बुद्धिं विज्ञाय रघुनन्दनः ॥ २६ ॥
 सञ्जुभवतु मध्याह्ने भवानित्यब्रवीद्वयः ।
 अथ क्षण्णात्समुत्पेतुर्वानराः कामरूपिणः ॥ २७ ॥
 ऋक्षाश्च राक्षसाश्चैव गोपुच्छाश्च सडस्रशः ।
 ऋषीणां देवतानां च पुत्रा रामस्य निर्गमम् ॥ २८ ॥
 श्रुत्वा प्रोचू रघुश्रेष्ठ सर्वे वानरराक्षसाः ।
 तवानुगमने विद्धि निश्चितार्थान् छि नः प्रभो ॥ २९ ॥
 अेतस्मिन्नन्तरे रामं सुग्रीवोऽपि मलाबलः ।
 यथावदभिवाद्याड राघवं भक्तवत्सलम् ॥ ३० ॥
 अभिषिष्याऽगदं राजये आगतोऽस्मि मलाबलम् ।
 तवानुगमने राम विद्धि मां कृतनिश्चयम् ॥ ३१ ॥
 श्रुत्वा तेषां दृढं वाक्यं ऋक्षवानररक्षसाम् ।
 विभीषणमुवाचेदं वयनं मृदु सादरम् ॥ ३२ ॥
 धरिष्यति धरा यावत्प्रजास्तावत्प्रशाधि मे ।
 वयनाद्राक्षसं राजयं शापितोऽसि ममोपरि ॥ ३३ ॥
 न किञ्चिदुत्तरे वाच्यं त्वया मद्दुतकारणात् ।
 अेवं विभीषणं तूक्त्वा लूनून्मन्मथाब्रवीत् ॥ ३४ ॥
 मारुते त्वं शिरञ्जिव ममाज्ञां मा मृषा कृथाः ।

जाम्बवन्तमथ प्राड तिष्ठ त्वं द्वापरान्तरे ॥ ३५ ॥

मया सार्धं भवेद्युद्धं यत्किञ्चित्कारणान्तरे ।
ततस्तान् राघवः प्राड ऋक्षराक्षसवानरान् ।
सर्वानिव मया सार्धं प्रयातेति दयान्वितः ॥ ३६ ॥

ततः प्रभाते रघुवंशनाथो
विशालवक्षाः सितकञ्जनेत्रः ।
पुरोधसं प्राड वसिष्ठमार्थं
यान्त्वग्निहोत्राणि पुरो गुरो मे ॥ ३७ ॥

ततो वसिष्ठोऽपि यकार सर्वं
प्रास्थानिकं कर्म मलद्विधानात् ।
क्षौमाम्बरो दर्भपवित्रपाणिः
महाप्रयाणाय गृहीतबुद्धिः ॥ ३८ ॥

निष्कम्य रामो नगरात्सिताम्ना-
ञ्छशीव यातः शशिकोटिकान्तिः ।
रामस्य सव्ये सितपद्मलस्ता
पद्मा गता पद्मविशालनेत्रा ॥ ३९ ॥

पार्श्वेऽथ दक्षेऽरुणकञ्जलस्ता
श्यामा ययौ भूरपि दीप्यमाना ।
शास्त्राणि शस्त्राणि धनुश्च बाणा
जग्मुः पुरस्ताद्धृतविग्रहास्ते ॥ ४० ॥

वेदाश्च सर्वे धृतविग्रहाश्च
ययुश्च सर्वे भुनयश्च द्विव्याः ।
माता श्रुतीनां प्राणवेन साध्वी
ययौ हरिं व्याहृतिभिः समेता ॥ ४१ ॥

गच्छन्तमेवानुगता जनास्ते
सपुत्रदारः सलु बन्धुवर्गैः ।
अनावृतद्वारमिवापवर्गं
रामं व्रजन्तं ययुरामकामाः ।
सान्तःपुरः सानुयतः सभार्यः
शत्रुघ्नयुक्तो भरतोऽनुयातः ॥ ४२ ॥

गच्छन्तमालोक्य रमासमेतं

श्रीराघवं पौरजनाः समस्ताः ।

सबालवृद्धाश्च ययुर्द्विजात्र्याः

सामात्यवर्गाश्च समन्त्रिणो ययुः ॥ ४३ ॥

सर्वे गताः क्षत्रमुष्भाः प्रलृष्टा

वैश्याश्च शूद्राश्च तथा परे य ।

सुग्रीवमुष्या हरिपुङ्गवाश्च

स्नाता विशुद्धाः शुभशब्दयुक्ताः ॥ ४४ ॥

न कश्चिदासीद्भवद्दुःखयुक्तो

दीनोऽथवा बाह्यसुषुप्तेषु सक्तः ।

आनन्दरूपानुगता विरक्ता

ययुश्च रामं पशुभृत्यवर्गैः ॥ ४५ ॥

भूतान्यदृश्यानि य यानि तत्र

ये प्राणिनः स्थावरजङ्गमाश्च ।

साक्षात्परात्मानमनन्तशक्तिं

जग्मुर्विमुक्ताः परमेकमीशम् ॥ ४६ ॥

नासीदयोध्यानगरे तु जन्तुः

कश्चित्तदा राममना न यातः ।

शून्यं बभूवाभिलमेव तत्र

पुरं गते राजनि रामयन्त्रे ॥ ४७ ॥

ततोऽतिदूरं नगरात्स गत्वा

दृष्ट्वा नदीं तां हरिनेत्रजाताम् ।

ननन्द रामः स्मृतपावनोऽतो

ददर्श याशेषमिदं लृदिस्थम् ॥ ४८ ॥

अथागतस्तत्र पितामहो मडान्

देवाश्च सर्वे ऋषयश्च सिद्धाः ।

विमानकोटीभिरपारपारं

समावृतं भं सुरसेविताभिः ॥ ४९ ॥

रविप्रकाशाभिरभिस्फुरत्स्वं

ज्योतिर्मयं तत्र नमो बभूव ।
 स्वयम्प्रकाशैर्मंडतां मण्डूभिः
 समावृतं पुण्यकृतां वरिष्ठैः ॥ ५० ॥
 ववुश्च वाताश्च सुगन्धवन्तो
 ववर्ष वृष्टिः कुसुमावलीनाम् ।
 उपस्थिते देवमृदङ्गनादे
 गायत्सु विद्याधरकिन्नरेषु ॥ ५१ ॥
 रामस्तु पद्भ्यां सरयूजलं सकृत्
 स्पृष्ट्वा परिकामदनन्तशक्तिः ।
 ब्रह्मा तदा प्राड कृताञ्जलिस्तं
 रामं परात्मन् परमेश्वरस्त्वम् ॥ ५२ ॥
 विष्णुः सदानन्दमयोऽसि पूर्णो
 जनासि तत्त्वं निजमैशमेकम् ।
 तथापि दासस्य ममाणिवेश कृतं
 वयो भक्तपरोऽसि विद्धन् ॥ ५३ ॥
 त्वं भ्रातृभिर्विष्णवमेवमाद्यं
 प्रविश्य देहं परिपाळि देवान् ।
 यद्वा परो वा यदि रोयते तं
 प्रविश्य देहं परिपाळि नस्त्वम् ॥ ५४ ॥
 त्वमेव देवाधिपतिश्च विष्णुः
 जानन्ति न त्वां पुरुषा विना माम् ।
 सखस्रकृत्वस्तु नमो नमस्ते
 प्रसीद देवेश पुनर्नमस्ते ॥ ५५ ॥
 पितामहप्रार्थनया स रामः
 पश्यत्सु देवेषु मडाप्रकाशः ।
 मुष्णंश्च यक्षूंषि द्विवौकसां तदा
 बभूव यकाटियुतश्चतुर्भुजः ॥ ५६ ॥
 शेषो बभूवेश्वरतल्पभूतः
 सौमित्रिरत्यद्भुतभोगधारी ।
 बभूवतुश्चकदरौ च द्विव्यौ

उडेयिसूनूर्लवणान्तकश्च ॥ ५७ ॥

सीता य लक्ष्मीरभवत्पुरेव

रामो हि विष्णुः पुरुषः पुराणः ।

सडानुजः पूर्वशरीरकेण

अभूव तेजोमयदिव्यमूर्तिः ॥ ५८ ॥

विष्णुं समासाद्य सुरेन्द्रमुष्या

देवाश्च सिद्धा मुनयश्च दक्षाः ।

पितामहाधाः परितः परेशं

स्तवैर्गृणन्तः परिपूजयन्तः ॥ ५९ ॥

आनन्दसम्प्लावितपूर्वाश्रिता

अभूविरे प्राप्तमनोरथास्ते ।

तदाह विष्णुर्दुडिणं महात्मा

अते हि भक्ता मयि यानुरक्ताः ॥ ६० ॥

यान्तं दिवं मामनुयान्ति सर्वे

तिर्यक्षरीरा अपि पुण्ययुक्ताः ।

वैकुण्ठसाम्यं परमं प्रयान्तु

समाविशस्वाशु ममाज्ञया त्वम् ॥ ६१ ॥

श्रुत्वा हरेर्वाक्यमथाब्रवीत्कः

सान्तानिकान् यान्तु विशित्रभोगान् ।

लोकान्मदीयोपरि दीप्यमानान्

त्वद्भावयुक्ताः कृतपुण्यपुञ्जाः ॥ ६२ ॥

ये यापि ते राम पवित्रनाम

गृणन्ति मर्त्या लयकाल अेव ।

अज्ञानतो वापि भजन्तु लोकान्

तानेव योगैरपि याधिगम्यान् ॥ ६३ ॥

ततोऽतिदृष्टा हरिराक्षसाधाः

स्पृष्ट्वा जलं त्यक्तकलेवरास्ते ।

प्रपेदिरे प्राक्तनमेव रुपं

यदंशजा ऋक्षहरेश्वरास्ते ॥ ६४ ॥

प्रभाकरं प्राप उरिप्रवीरः

सुग्रीव आदित्यजवीर्यवत्त्वात् ।

ततो विमग्नाः सरयूजलेषु

नराः परित्यज्य मनुष्यदेहम् ॥ ६५ ॥

आरुह्य दिव्याभरण विमानं

प्रापुश्च ते सान्त्तनिकाप्यलोकान् ।

तिर्यङ्प्रजाता अपि रामदृष्टा

जलं प्रविष्टा दिवमेव याताः ॥ ६६ ॥

द्विदृक्षवो जानपदाश्च लोका

रामं समालोक्य विमुक्तसङ्गाः ।

स्मृत्वा हरिं लोकगुरुं परेशं

स्मृष्ट्वा जलं स्वर्गमवापुरञ्जः ॥ ६७ ॥

अेतावदेवोत्तरमाह शम्भुः

श्रीरामचन्द्रस्य कथावशेषम् ।

यः पादमध्यत्र पठेत्स पापाद्-

विमुच्यते जन्मसहस्रजातात् ॥ ६८ ॥

दिने दिने पापययं प्रकुर्वन्

पठेन्नरः श्लोकमपीह भक्त्या ।

विमुक्तसर्वाघययः प्रयाति

रामस्य सालोक्यमनन्यलभ्यम् ॥ ६९ ॥

आप्यानमेतद्रघुनायकस्य

कृतं पुरा राघवयोदितेन ।

मडेश्चरेणामभविष्यदर्थं

श्रुत्वा तु रामः परितोषमेति ॥ ७० ॥

रामायणं काव्यमनन्तपुण्यं

श्रीशङ्करेणामिहितं भवान्यै ।

भक्त्या पठेद्यः शृणुयात् स पापैः

विमुच्यते जन्मशतोद्भवैश्च ॥ ७१ ॥

अध्यात्मरामं पठतश्च नित्यं

श्रोतुश्च भक्त्या लिप्सितुश्च रामः ।

अतिप्रसन्नश्च सदा समीपे

सीतासमेतः श्रियमातनोति ॥ ७२ ॥

रामायणं जनमनोहरमादिकाव्यं

ब्रह्मादितिः सुरवरैरपि संस्तुतं य ।

श्रद्धान्वितः पठति यः शृणुयात्तु नित्यं

विष्णोः प्रयाति सदनं स विशुद्धदेलः ॥ ७३ ॥

इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उभामुखेश्वरसंवादे

उत्तरकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ८ ॥

॥ समाप्तमिदमुत्तरकाण्डम् ॥

॥ सम्पूर्णम् इति अध्यात्मरामायणम् ॥

Encoded and proofread by Nagaraj BaliJepalli nagaraj at iastate.edu

Revised by Agne Easwaran easwaranpsa at rediffmail.com and

ahimsasoldier at gmail.com

---

adhyAtmarAmAyaNe uttarakANDam

pdf was typeset on October 19, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

